

KASVATUS

KASVATUSTEADUSLIK AJAKIRI
EESTI ÕPETAJATE LIIDU HÄÄLEKANDJA

Nr. 7

7. AASTAKÄIK. — JUULI 1925

Kasvatusteaduslik ajakiri „KASVATUS“

ilmub Eesti Õpetajate Liidu väljaandel 1925. a.
igal kuul kahe suure trükipoogna suuruses.

Sisult tahab „Kasvatus“ kinni pidada võetud sihtjoonest: panna pearõhk pedagoogiliste, metoodiliste ja tegelikkude koolielu küsimuste lahendamisele.

Uute osadena on „Kasvatuses“ 1925. aastal:

1) Kooli- ja haridustöö alal antavate määruste, korralduste ja juhtnõõride sisulised kokkuvõtted, kui viimased on enam vähem üldise tähtsusega; kitsamaid ringkondi puudutavaist korraldusist tehakse ainult loetelu mõnesõnalise sisu äramääramisega.

2) Perioodilised ülevaated ajakirjandusest kooliellu ja haridustõhe puutuvas osas iga 3—4 kuu järele.

3) Koolitoast. Siin tuuakse vaatluseid ja tähelepanekuid tegelikust koolitööst.

4) Juhatused õppevahendite valmistamiseks kodusel viisil.

5) Küsimiste ja kostmistega osa, kui see leiab tarvitamist kaastööliste ja lugejate poolt.

„Kasvatuses“ kaastöölisteks on meie silmapaistvamad koolimehed ja teised haridustegelased.

„Kasvatuses“ tellimishind on:

aastas 500 marka, poolaastas 250 marka, üksiknumber 50 marka.

Tellimisi võtavad vastu kõik postkontorid. Üksikud numbrid saadaval paremais raamatukauplusis.

Endiste aastakäikude hind (kerges köites):

1919. a. — 120 mk., 1920. a. — 350 mk., 1921. a. — 450 mk., 1922. a. — 450 m.

1923. a. 450 mk., 1924. a. 450 mk.

Suuremal arvul tellijaile 25—30% hinnaalandust.

Eesti Õpetajate Liidu kirjastusel on ilmunud ja saada igast raamatukaupl.

Vaateõpetus ehk kodulugu I. J. Kühneli järele tõlkinud K. Mihelson-Silde.

Vaateõpetus ehk kodulugu II. Ketty Mihelson-Silde.

Tarvilik koolivalitsustele! Asutava Kogu poolt 7. mail 1920 a. vastuvõetud.

Avalikkude algkoolide seadus

Ühes vabariigi valitsuse poolt 17. sept. 1920 a. vastuvõetud määrusega seaduse elluviimise kohta.

Riigikogu poolt 13. mail 1921 a. vastuvõetud

Et „Kasvatusel“ lugejaid üle maa, on kulutustel otstarbekohasem paik „Kasvatuses“, eriti kirjastus-, kooli-, ning sporditarvete valmistusäridel ja raamatu- ning kirjastusmaterjaalikauplustel, sest „Kasvatus“ viib nende äriteadedotsekohe kõige püsivamaile tarvitajatele — kodumaa koolidele kõigis nurkades. Samuti leiavad — õpetajate valimiskoolutused „Kasvatuses“ kui õpetajaskonna häälekandjas kõige sündsama koha

Kuulutuste hinnad: terve lehekülj — 2000 m. 1/2 lehek. — 1000 m., 1/4 lehek. — 500 m., 1/8 lehek. — 250 m. Õpetajate valimiste ja kohaotsimise kuulutused 1/8 lehek. suuruses — 200 mkr. Mitmekordselt kuulutajaile hinnaalandus.

„Kasvatuses“ toimetuse ja talituse.

Address: Tallinn, Rataskaevu t. 22, kõnetraat 14-63.

KASVATUS

EESTI ÕPETAJATE LIIDU HÄÄLEKANDJA

Nr. 7.

Juuli 1925.

7. aastakäik.

S i s u: Eesti noorsoo ideaalid statistika valgustusel — *H. Reiman*. Mida võib pakkuda muinasjutt väärtuslikku koolile — *M. Kampmann*. Arvud maateaduse õpetamisel — *J. Rumma*. Tahtejõu kasvatamise probleem — *P. Truusmann*. Keskkooli kirjatööd eesti keele alal — *Ed. Schönberg*. Omatehtud katseriistad — *prof. M. Janson*. Looduslooliste ekskursioonide küsimusest — *Prof. M. Jansen*. Kirjanduse arvustused — *A. Varma*. Organisatsioonide teated. Kroonika. Seadusi, määrusi ja korraldusi. Õienduseks.

Eesti noorsoo ideaalid statistika valgustusel.

(Tallinna Filosoofilise Ühingu korraldatud ankeedi põhjal).

Hugo Reiman.

Noorsoo ideaalide uurimise küsimus tõusis Tallinna Filosoofilises Ühingu päevakorrale 1920 a. Ajalooline silmapilk, sisuliselt nii rikas ja erakorraline, ei võinud jääda peegeldumata noorsoo vaimlises arenemises. Oli päevakorral noorsooliikumise sisuline hindamine, milles väljendusid väga vastupidised vaated, — nii kuidas kellegi isiklik vaade nõudis ehk näitas. Polnud huvitusest saavutada objektiivseid andmeid noorsoo püüdesihtide iseloomustamiseks.

Teiselt poolt mängis küsimuse päevakorrale võtmiseks suurt osa juba varem ettevõetud samalaadilised uurimused väljamaa teadlaste poolt. Võiks siin nimetada eriliselt: *F. Lobsien'i*, *E. Meumann'i*, *Will. S. Monroe't*, *Joh. Friedrich'i*, *Henry Herbert Goddard'i*, *J. Varendonck'i*, *Franz*

Weigl'i, *Heinrich Mayer'i* ja teiste sellekohaseid uurimusi.

Tekkis kasvatusteaduslikust ja rahvaspüholoogilisest seisukohast vajadus ette võtta võrdlusi, selgitada, missuguseid eriomadusi ilmutab Eesti laps ideaalide arenemiskäigus.

Sarnastest vaatekohtadest tekkinud mõtteavalduste resultaadina küpses ühingu esimehe hra *A. Kuksi* algatusel kavatsus toime panna Eesti koolide õpilaskonnas ankeet, mis eelnimetatud teadlaste katsete kogemuse alusel lühidalt ja tabavalt võiks peegeldada—mida, missuguseks ja milleks igatseb saada Eesti kooliõpilane.

Pikema eeltöö ja ühingu teaduslikul istangul ühise läbiarutamise järele kujunes ankeetlehe küsimustik järgmiseks:

Tüdruk või poiss:

Vanadus:

Isa ja ema amet:

1. Missuguse ameti valiksid sa oma lelukutseks?
- Mispärast?
2. Kelle sarnane neist inimestest tahaksid sa olla oma elus, keda sa tunnend, kellest oled kuulnud või lugenud:
- Mispärast?
3. Mis armastad sa teha vabal ajal?
4. Mis võtaksid sa ette, kui sul oleks palju raha?
5. Mis tahaksid sa elus korda saata?

Sarnasekujuline küsimustik oli tingitud suurelt osalt asjaolust, et uurimus oli kavatsenud kogu riigi kirjaoskajate õpilaste (s. t. välja arvatud esimene algkooli klass) seas läbi viia.

Kuigi küsimused väikestele osalt tähtmatad, täiskasvanule selle vastu „niiivid“ võisid paista, on nad siiski seevõrra arusaadavad ja ka mahutuvad, et nad igal ühel võimaldasid täiel määral väljendada enda salajamaid mõtteid ja soove.

Seda näitas ka ettevõtte läbiviimine. Ühingu leidis lahet kaasabi kogu õpetajaskonnas ja tarvilikkude juhatuskirjade abil teostus ankeet kõrgel määral vajalikkude eeltingimuste silmaspidamisega. Tõsi, paaris linnas (Pärnus ja Tartus) sai ankeetlehe sisu õpilaskonnale teatavaks, mis, võib olla, teatava ettevalmistuse võimaldas; samuti võib ehk oletada mõnes kohas ebatäpset juhatuskirjade silmaspidamist ja selle tõttu vastuste kaudu suggestiooni võimalusi, mis lähemal vaatlemisel kahtlemata üksikute koolide või klasside juures ilmsiks võib tulla, kuid mis jääb kogu saavutatud materjalis väikese murruna mõjuna. Ankeet pandi toime veebruar—märtsil 1922 aastal ja andis lõpuresultaadina ligi 60 tuhat vastust kõigist Eesti koolidest, välja arvatud Valga ja Pärnu tütarlaste reaalgümnaa-

siumid, kuhu eksikombel ankeetlehed jäid saatmata. Kogu see rikas, esialgse tutvunemise järele kordaläinud uurimismaterjal, seisab õpilaste soo, vanaduse, vanemate elukutse ja koolide järele rühmitatult ühingu arhiivis ja ootab peatset läbitöötamist.

Kuidas kavatses seda teha uurimuse algataja, jäägu puutumata; üks on aga kindel, et kogutud materjal võib kasulik olla paljude probleemide lahendamiseks ja lubab mitmesugusest seisukohast valgustada õpilaste ideaalide küsimust.

Sellest tõsiasiast välja minnes ja juhitud erilisest vaatest ideaalide küsimuses, asus nende ridade autor ankeetlehtede osalisele läbitöötamisele.

Pooldades vaadet, et ei või pidada inimese igat soovi ja mõttekujutust ideaaliks, vaid et ideaalina võib käsitada ainult inimese elutegevust määravat, elule sihti, mõtet andvat väärtust, täiuse kujutelmi, mille poole püüdmise teed võivad olla küll üldiselt tuttavad, mis ise aga täiusena kättesaamata, — siis oli loomulik, et eritähelpanu alla võis tulla ainult eluteadlik noorsugu. Tõsi, eriprobleemi moodustab jälgimine, mis vanaduses ja missuguses tempos pääsevad üldises noorsoo vaimlise arenemise käigus mõjule sarnased elusuuna mää-

ravad väärtused; ent esiplaanile tungis huvi jõuda selgusele, kui suurel ulatusel ja missugused ideaalid elustavad eeltähendatud mõttes Eesti koolinoorsugu. Et töötada tuli valitud meetodi tõttu täiesti üksinda, ja aeg napp oli, tuli piirduda vanemate õpilastega, nimelt 19 a. ja vanematega, kes kokku olid täitnud ligi 2100 ankeetlehte.

Materjaliga lähem tutvumine näitas, et suurem osa ankeetlehti sisaldas igale küsimusele põhjalikke kirjeldavaid, tihti vastukäivaid vastuseid, ja nende statistiliseks läbitöötamiseks oli vajadus neid ära märkida erilise *ideaalide nomenklatuuri* järele. Et aga ühelt poolt sugugi soovitav ei olnud rikkuda ankeetlehti märkimisega ja raskendada seega teiste uurijate töötingimusi, teiselt poolt aga ideaalide olemuse ja laadi kohta mitme ja igal juhtumisel ise küsimuse vastu-

sest selgitust pidi otsima, siis osutus otstarbekohaseks töötada välja eriline registreerimiskaart, mis sisaldaks kõiki võimalikke ideaalide ja nende huvitavamate laadide liike ja mille täitmine võiks sündida iga ankeetlehe sisu kohaselt lihtsate pliiatsimärkidega.

Nagu sellest selgub, seisib registratsioonikaardi kokkuseadmise raskus ideaalide nomenklatuuri leidmises. Et see juba tehnilistel põhjustel pikk ei võinud olla, on arusaadav, kuigi ideaalid osutusid individuaalsete eluväärtustena väga mitmekesised ja suurearvulised. Sellepärast tuli leppida piiratud arvu ideaalide liikidega, mille mahutus on võrdlemisi suur. Esialgne paarisaja ankeetlehe läbitöötamine ühes teoreetiliste eeldustega andsid võimaluse peatama jääda järgmise eluväärtuste klassifikatsiooni juure.

Eluväärtuste liigi nimetus	Liigi alla kuuluvate konkreetsete eluväärtuste iseloomustus
1. Tõde	Tõe moodused — „absoluutne“, „loogiline“, „asjaline“, „pragmaatiline“ jne.; eriväärtustena esinevad tõetsimise ja -saavutamise teed, teaduslik uurimus, uurimisreisid (mitte „huvireisid“), leidused (seevõrra, kui need ei kanna otsekohest loodusevaldamise laadi).
2. Ilu	Ilu kui sarnane oma erimoodustes ja teda kehastavad kunstid.
3. Õiglus	Õiglus kitsamas mõttes — positiivne õigus ja sotsiaalse terviku korratehte avaldused; õiglus laiemas mõttes kui kõlbline nähtus; isikuväärtus, ideaalsed inimsuhted, headus; õiglust teostavad korraldused.
4. Vaiml. enesetäiendam. .	Enese vaimlise (ka kõlblise) „mina“ puudulikuse tundmine ja tahe teda täiendada teatava eeskuju või põhimõtte järele.
5. Füüsil. enesetäiendam. .	Enese kehaliste võimete arendamine teatava eeskuju või meetodi järele.
6. Enese maksmapanemine	Enese mõjuvõimu maksmapanemine ühiskondlikult ja kultuuriliselt (eraelus, poliitikas, teaduses, kunstis jne.); enese „mina“ tõstmine teiste ümbritsevate üle; auahnus, võistlustung jne.
7. Elumugavus	Elunauding; mõnus, kõiki vajadusi rahuldav elujärg ja selle juure viivad teed.

Eluväärtuste liigi nimetus	Liigi alla kuuluvate konkreetsete eluväärtuste iseloomustus
8. Õnnelikkus	„Õnnena“ käsitatav hingeline tasakaal ja vaimlised eeltingimused selleks „selles“ või „teises“ ilmas.
9. Perekond	Perekond kui sarnane ja selle hüve; enese järeltuleva soo või veresugulaste hüve.
10. Rahvus	Eesti rahvas kui sarnane ja selle hüve, — riiklik, majanduslik ja vaimline.
11. Ühiskond	Ühiskondluse arendamine; ühiskonnakorra täiendamise ideaalid ja nende majanduslikkude ning vaimliste eeltingimuste loomine (konkreetset: kommunism, sotsialism, anarhism, kooperatism jne., ning nende saavutamisteed).
12. Ligimishüve	Üksikute inimeste kui „ligimeste“ heakäekäik, nende kannatuste lohutamine; heategevus.
13. Inimsoohüve	Inimsoo kui terviku heakäekäik, selle edendamine; noorsoo kui inimsoo taimelava arendamine.
14. Loodusega ühinemine	Enese „mina“ loodusega ühendamise, sellesse kadumise tung, ning selle tungi teostusvormid; ka loomade- ja taimede-armastus.
15. Looduse valdamine	Looduse üle võidulepääsemise püüd, selle teostus, kaasaitamise teed ja vahendid; ka töö kui sarnane.
16. Elust põgenemine	Äärmine elust tüdimus; eluväljendustest hoidumine.

Nagu sellest nomenklatuurist selgub, tuli juba töö algusel loobuda eluväärtuste, kui elusuuna määravate tegurite, liig kitsast käsitlusest ideaalide kui täiusnormide mõttes ja võtta „väärtusena“ kõike seda, mis üks ehk teine noorinimene peab oma elusuuna määravaks teguriks, või mis mõttes ta tahaks näha oma elu määratuna.

Ühes selle küsimuse valgustamisega tõusis vajadus katsuda vahet teha nende eluväärtuste vahel, mis tegelikult esinevad juba noorinimese elusuuna määravatena ja nende vahel, mida kantakse eneses vaga soovina, või mis sarnastena, võib olla, tõusid mõttesse alles ankeetlehe täitmisel. See vahetegemine väljendus kõikide eelnimetatud eluväärtuste jaotumises *aktiivideks* ja *passiivideks*. Muidugi ei tule kõne alla selle juures inimese loomulik (spontaanne) aktiivsus,

vaid ainult praktilise elutegevuse juhitavus eluväärtustest, mispärast tihti loomupoolest täiesti passiivne inimene aktiivsesse gruppi võis sattuda ja vastupidi. Ja see on ka täitsa loomulik, sest lõppude-lõpuks on iga inimese eluaktiivsus rippuv sellest, kui kallid on temale tema eluväärtused ja kui intensiivne on nende mõju tahteajena.

Edasi on suure tähtsusega ideaalide uurimisel selgitada, kuivõrra need mõõduandvatena on esinenud lähemate praktiliste kavatsuste ja *eesmärkide* ülesseadmises, eriti kutsevalikus. Eluväärtustega kokkukõlaline kutse töötab igatahes tulevikus viljakat tegevust ja osutab teiselt poolt noorinimese eesmärkide kujunemist ühisest allikast, mis tunnistab teatavat hingelist terviklust. Sellepärast tuli eluväärtuste liigitamisel eraldi märkida elutehniliste eesmärkide kohta, kas on

need oma loomu poolest kokkukõlalised, või erinevad eluväärtustest.

Lõpuks, et selgusele jõuda uurimisaluste vaimlise arenemise käigu kohta, tekkis vajadus märkida, kas on eluväärtus püstitatud ja leiab teadlikku käsitlust kõiksuse, s. o. *ilmaterviku* või *kõrgema väärtuse seisukohast, ehk moodustab teatava astme või osa eluväärtuste süsteemis*. Kuigi oli ette arvata sarnane eluväärtuse hindamise raskus, ent võimalikud tulemused olid paljutootavad, ja nii leidis registreerimiskaardis aset „totaliteetsuse“ küsimus.

Eraldi peab nimetama veel registreerimiskaarti paigutatud religioosuse küsimust. Juba ankeetlehtedega esialgsel tutvunemisel paistab silma, et *aktiivne religioosus* ankeetvastustes nii ehk teisiti väljendus. Et usklikkus noorsoo vaimuelus üks huvitavatest praegusaja vaielusküsimustest on, oli loomulik ja huvitav katsuda ankeetlehtede järele jõuda selgusele, kui suurel ulatusel võib kõnet olla noorsoo keskel *aktiivsest usulisest* elamusest. Küsimus paistis seda huvitavam ja kindlmaid vastuseid anda lubavam, et ankeedi korraldusel usuküsimus ei olnud otsekohe uurimise all ja seega õpilaste tähelepanu sellele pöördud; vaid esitatud küsimustik oli sarnane, mille vastustes loomulikult pidi peegelduma, kas on usk või usulised väärtused niisugusel või teistsugusel kujul noorinimsoo eluväärtusteks, või kas annab usklikkus eluväärtustele vastava värvingu. Sellepärast leidis religioosus koha registreerimiskaardis mitte otse eluväärtuste hulgas, vaid nende iseloomustajana, — kusjuures otstarbekohane oli vahet teha ristiusulise ja mitteristiusulise religioosuse vahel.

Sellega oli ideaalide valdkond praktiliselt küllalt ülevaatlikkust lubavalt tähistatud.

Et aga ankeedi järele kavatsus oli ideaalide selgitamisel jälgida nende rippuvust õpilaste soost ja vanadusest, asukohast, kooli liigist ja klassist ning õpilaste vanemate elukutsest, siis leidsid kõik need andmed aset ka käsitatava uurimuse registreerimiskaardis. Teatavoid raskusi tekitas ainult õpilaste vanemate elukutse märkimine. Teadupärast on elukutseid väga palju, Eestis üle 1000,

ja sellepärast võisid siin kõne alla tulla ainult nende rühmitused. Et noorsoo ideaalide rippuvusküsimuses on kõrvalise tähtsusega, mis ametit vanem peab, kas on ta näit. lukusepp või sadulsepp, vaid tähtis on teada, missugusesse ühiskondlikku klassi või kihti vanemad kuuluvad, siis leidsid registreerimiskaardis aset järgmised õpilaste vanemate liigitused *sotsiaalse kuuluvuse* järele.

1. Tööstur — kõik tööstusettevõtete-
pidajad, -omanikud või -rent-
nikud ühes direktoritega, kui
ettevõtte püsib palgatöö peal.
2. Kaupmees — kõik kaubandusette-
võtete pidajad.
3. Põllupidaja — kõik mõisa- ja talu-
kohapidajad -omanikud ja -rent-
nikud, samuti ka valitsejad ja
kubjad.
4. Käsitöölaine — üksi või ühes *abilis-*
tega töötavad väiketööstusette-
võtete pidajad.
5. Põllutöölaine — palgalised põllutöös-
tuse alal ja popsnikud; ka metsa-
vahid, aednikud ja isetöötajad
kalamehed.
6. Äriteenija ehk tööline — tööstus- ja
kaubanduslikkudes ettevõtetes
tegevad töölised ja teenijad, —
kuivõrra viimased ei kuulu juh-
tiva personaali ja haritlaste hulka;
ka majateenijad jne.
7. Haritlane — kõik vabakutselised harit-
lased ja ametnikud riigi- ja oma-
valitsuse asutustes.

Terve eelkirjeldatud nomenklatuur mahutati kaardile lhk. nr. 198 näidatud kujul, mis pärast nende arvuliseks läbitöötamiseks suurt hõlbustust pakkus.

Ankeetlehtede sisu tegelik ülekandmine registreerimiskaardile sündis ilma oluliste takistusteta, — välja arvatud juhtumised, mil vastused ankeetlehel olid üksteisele äärmiselt vastukäivad ja sisemise sidemeta. Sarnaste lehtede uurimine nõudis aega, ent võimaldas ka ühtlasi vilumust omandada tungida uuritavate õpilaste hingeellu. Avanes suurepärase ja väga huvitav pilt, täis üllatavaid üksikasju, mis kahjuks üldisse skeemi mahutatult kaotasid oma individuaalse värvi. Samuti oli võimalik tähele panna terve rida iseloomustavaid jooni üksi-

sihis töötav pedagoogide rühm võis lugeda seda oma teeneks, et pärast pikki ja ägedaid vaielusi muinasjutt vastu võeti rahvakooli õppekavasse ja seega põhimõtteliselt kiideti heaks muinasjutuõpetus koolis, kuid *missuguseid* muinasjutte koolis õppeaineks valida ja *kuidas* neid käsitleda, see on juba hoopis keerulisem küsimus, mida aastakümneid on arutatud ja mille lahenduseks välja maal on tekkinud laialine kirjandus. Meil Eestis on muinasjuttude pedagoogiliseks hinnanguks üldiselt vähe kirjutatud, eriti aga nende kasutamine algkoolis seisnud alles täiesti valgustamata, mispärast kindlate sihtjoonte puudusel pimesi on kobatud muinasjuttude valikul. Selle tõttu ongi seesugused nähtused võimalikud, et koolidele määratud muinasjutte üldse esteetiliselt ei hinnatud, nende kirjandusliku vormi peale rõhku ei pandud, vaid puhast ainehuvi taga ajades muinasjuttude sisu võimalikult ekstraheeriti ja koguni meelegaigete katkendilisi ja vormituid viirastuslugusid tontidest, kodukäijatest, umbluust ja ussikuningatest väärtuslike muinasjuttude hulka loeti, neid koolidele, pealegi algkoolidele soovitades*). Emakeele õpetajate kongressi juhatase algutatud muinasjuttude hinnangu päevakorralt võtmisel tuleb sellepärast aina tervitada.

Küsimuse põhjalikumale lahendusele, mida pakub muinasjutt väärtuslikku koolile, võib asuda alles siis, kui on läbi arutatud muinasjutu psühholoogia, eriti läbi katsutud, missuguses vahekorras seisab lapse hing muinasjutu-luulega. Tegelikule õpetajale pole ju sellest veel küllalt, et seda naudingut, mis muinasjutt pakub, lastega jagab, vaid õpetaja peab ka võima mõistusega tungida muinasjutu olemusse, peab oskama juurelda ta olemuse sügavamaid põhjusi ja side-meid.

Esimeste suust suhu ja põlvest põlve käivate mälestuste hulgast, mis inimsool ürgajast säilinud, on muinasjutt kahtlemata kõige püsivam. On muinasjuttumotiive, mille iga neljatuhanda aasta peale võib arvata. Kuid need on ka

ainult motiivid. Muinasjuttude arenemiskäiku ei suudeta vist kunagi ajalooliselt jälgida, see tähendab muinasjutte nõnda järjestada, et sellest tuleks nähtavale muinasjutu-kirjanduse sisemise ajaloo arengujoon. Sellevastu on hõlbus juurelda muinasjutu sünnilugu psühholoogiliselt. Muinasjutu-motiivide suurem osa on primitiivsete rahvaste *sisemise elamuse* tulemus, on endise aja usu ja vanade suggestioonide jäänused. Olgugi muinasjuttude sisu ütle mata mitmekesine ja korraldamata, selles jääb muinasjutt oma olemusele siiski ustavaks, et tal *kujundusaineks on inimese elu ja inimese saatus*. Ainukeseks erandiks on siin elajajutud, kuid sageli pole raske ära tunda, et nendeski kujutatakse inimese saatust piltlikult.

Kõige algupärasemad ja viljakamad muinasjutu-motiivid laenas ürginimene *unenägudest*. Meelelahutust oli ürginimesel palju vähem kui meil, sellepärast võisid unes nähtud kujutused ärkvel tal kauemini meeles püsida, teda kas õnnelikuks või rahutuks teha, või koguni taga kiusata. Igaüks teab, et meile unes esineb vahel ennenägemata ilusaid asju, et unes mõnikord seesugust jõudu ja kunstiosavust omame, millest tõelikkuses asjata unistame, ja varandusi leiame ning lõbu maitseme, mille saavutamiseks ilmsi oleksime end asjata vaevanud. Kuid unenägude teine külg on inimliku fantaasia kohta veel erutavam: unes näeme vahel hirmsamaid asju, kui tõelik elu neid kunagi suudaks esitada. Praegusel ajal pühime seesugusel puhul unest ärgates hirmuhigi otsa eest ja rõõmustame, et piinavad unekujud möödas, kuid ürginimene, olles mõistuse arenemise poolest alles lapse-eas, ei eritlenud veel nii teravalt unekujusid tõelikkuse kujudest. Oli ta unenäos kas õnne maitstnud või hirmu tundud, siis hakkas ärkvel olles luuletav geenius temas seks tööle, et reaalselt elu unenäos piltidega kokkukõlasse seada, ta juurdles selle üle, kuidas peaks kujunema ta elu saatus, et võiks maitsta igatsetud õnne, või jälle põgeneda kardetava õnnetuse eest. Sealjuures aitas unenäo üleloomulik elamus ta vägevasti üle aja ja ruumi reaalsete kitsenduste. Mida reaalne elu talle ei andnud, selle kõik

*) Vaata: J. Jõgever, *Eesti muinasjutud koolidele*, Tartus, 1924. Samuti: M. Nurmik, *Kolmas Lugemik*. Tallinnas, 1924.

lõi ta enesele vabas mõttekujutuses. Ja mitte üksnes iseendale polnud määratud see looming, vaid kogu ühiskonnale tõi ta õnne ja lunastust. Ühtlasi äratas uus loometöö teisi luuletajaid, avas leidmise andel riivid, elustas surnud loodust oma vaimuga. Loomad ja puud said elavaks, mäed ja kivid hingelisteks olevusteks, omandasid liikumis- ja kõnelemisvõime, kõik ümbrus esines hingetatuna, võttis osa inimsoo õnnest ja õnnetusest.

Muinasjutud, mille luuletamisel olnud lähtekohaks unenägu, kuuluvad sagedasti kõige ilusamate hulka, näituseks, Saksa kirjanduses „Kibuvitsa õieke“ ja „Lumememm“, Eesti muinasjuttudest „Maa-alused“, „Vaeselapse käsikivi“, „Ebavere mäe linn“ j. t. Tihti leiame, et silmapilklik õnn neis juttudes ähvardab siis kaduma minna, kui jutu tegelane mõnest keelust üle astub, näituseks, keeldud asja küsib, mida saladuseks peetakse, kinnise vaagna avab, või kuhugi keeldud kohta vaatab. Unetõnu „Näkineitsi“ nimelises muinasjutus ei jäänud keelust üleastumise tagajärjel mitte ainult õnnepõlvest ilma, vaid kaotas ka nooruse. Võib olla moodustavad unenäo-motiivid inimsoo vanema luulevara, sest just need motiivid korduvad kõikide rahvaste muinasjutu-kirjanduses.

Unenäos maitstud õndsus näis inimesele nii igatsetav olevat, et kõikisugused abinõud välja mõeldi, mille varal võidi magama uinuda ja und nähes õnnetunde kunstlikult maitsta. Seesuguste rohtude mõjul nägi näit. Kuninga poeg „Kullaketrajast“ imelikku und. Vahel peab muinasjutu-kangelane suurt vaeva nägema ja valu tundma, enne kui unes õnneparadiisi jõuab. Lõpuks tohime oletada, et sarnasest unenäo mõtetest, unenägede intensiivsetest jäljendustest ja eriti unenägede tagaigatsustest on välja arenenud nõiakunst. Kes unenäo elamusi intensiivselt juurdles, pidi uskuma hakkama, et inimesel on hing. Magamise puhul näis inimese hing võivat vabalt ümber rännata, kuna ometi on kindel, et keha seisab paigal. Siit võidi otsusele jõuda, et hing kehast eraldub. Kergesti võis inimene nüüd mõttele tulla, et kui inimesel hing saab vabalt ihust eemal viibida, et siis tea-

tavad inimesed ka teiste hingi võivad kunstlikult ihust lahutada, neid võõras paigas ja võõral kujul kinni hoida. Teadmine, et seesuguseid kurje inimesi olemas, kes nõidumise varal teiste õnne hävitavad ja võitlus seesuguste pahade inimestega andis suure hulga uusi muinasjutu-motiive. Neis kordub moondamise-motiiv kõige sagedamini ja meil Eesti rahvaluules on terve rida ilusaid jutte, mille loodustik moondumise abil üles ehitatakse. Selle motiivita oleksid meil vaevalt seesugused toredad muinasjutu novellid, nagu „Kullaketrajad“ ja „Tänulik Kuningapoeg“.

Iseäranis tähelepanavat osa etendab muinasjutus inimeste moondamine teatavateks loomadeks. Primitiivse inimese suhe loomade vastu oli sootu teine kui kultuurinimesel. Muinasjutust võib selgesti ära tunda, et inimene on looma tihti teiseks inimeseks, veel sagedamini aga enesest kõrgemaks olevuseks pidanud. Mõne muinasjutu järele on palju elajaid omanud teadmisi ja tarkust ning salajõude ja oma sõbraliku meelsuse tõttu saavad loomad tihti inimese lepinglasteks võitluses tigidate võimude vastu ja ei avita inimesi mitte üksnes oma iseäraliste omaduste, nagu kärmuse, jõu ja meeleteravuse varal, vaid nõutavad neile ka nõiarohte ja igatsetud imeabinõusid ehk annavad seesugust tarka nõu, mis ruttu sihile viib. Tuletame ainult siili Kalevipojast meele ja kotkast muinasjutus „Kuidas vaenelaps õnne leidis.“ Mõnikord võivad loomad koguni jumalate saadikutena esineda. Nagu näha, oli inimese ja loomade vahekorra käsitus esmalt müüdiline, mis sellest selgub, et inimene avaldab loomade vastu lugupidamist. Leidub siiski ka muinasjutte, milles loomade teeniv näiteosa eetilisel põhjendatakse. Nii õpetab surev ema Tuhka Triinule, see pidavat ema hauale pihlaka istutama, et linnud sealt sügisel marju leiaksid ja selle eest Tuhka Triinule hädas appi tuleksid. Siin seletub teenimine tänukohusega, mis lindudel Tuhka Triinu vastu oli, kuid seesugune inimeste ja loomade vahekorra esteetiline käsitus peab olema hilisemast ajast pärit. Arvamistest, et loomal inimese iseloom, tekkisid veel kaks uut muinasjutu motiivide rida,

millel juba erootiline alus, nimelt abielu sõlmimine inimese ja pahade vaimude ja inimese ning loomade vahel, kusjuures inimene oli kas pahaks vaimuks ehk jälle loomaks moondatud.

Näib igivana usk olevat, et suudlemine ja abieluline armastus ja läbikäimine heade inimestega nõiaväe köidikut puruks kisub.

Muinasjutu „Ilus minija“ on neiu maoks nõiutud ja pääseb nõidusest sel teel, et noormees teda kolm aastat teenib, teda hästi ravitseb ja iga soovi täidab. Nagu Une Tõnu ja Näkineitsi lugu tõendab, võivad pahad vaimudki inimestega abielus olles niikaua õnnepõlve maitsta, kui vaimu tõsine olemus veel pole ära tuntud.

II.

Eelmine psühholoogiline eritlus näitab, kuidas muinasjuttude silmapaistvamad motiivid üksteisest võivad areneda. Kuid paljas motiiv ei määra veel muinasjutu olemust ega tee teda kunstiteoseks. Muinasjutu kunstiväärtus on suurem ja võimsast püüdest, mis tungib esile kõikide rahvaste ja aegade jutuvaras, nimelt sellest loomiskirest, mille varal luulegeenius viletsat ja hädarikast igapäevast elu tahab igatsusvääriliseks õnnelikuks olenguks ümber kujutada, realistlikku ilmakuju idealistlikuks luua, ilusat vormi võidule aidata aine üle, et sel teel endale ja teistele võimaldada silmapilklist maitsemiseõnne. Iga ennemuistne jutustus, mis seda kauni vormi võitu aine üle kuulutab, on kunstiliselt väärtuslik, on ilus. Seesuguste juttude kuulmisel ja lugemisel tunneme esteetilisest rahuldust. Sellevastu on need jutustused alaväärtuslikud, milles jutustaja, olles andevaene, katkendeid ja vormituid soperdusi esitab, või jälle meelegaigust põdedes langetöbe ja deliiriumi mõjul oma segaseid ning kollitavaid hallutsinatsioonid refereerib, mis iluliselt terve vaimu vaba loometööga ei suuda võistelda. Vaimlise tervise juures olev luulegeenius annab oma teoses üldiselt tunnustatud elukäsituse. Ei ole raske pikemast ehtsast muinasjutust ära tunda seda aega ja neid võimuvoolusid, mis muinasjutu levitamise ajal maksmas olid. Jutukestes, mis meelegaiged ilma

saanud, ei ole seda üldist elukäsitust, vaid neis esitatakse isiklikke haiglasid sonimisi ning viirastuslugusid¹.

Et muinasjutu sündmustik on suurel määral tegelaste iseloomust, tuleb muinasjutu esteetilise hinnangu täienduseks arutada ka tegelaste küsimust. Muinasjutu peategelane ei ole kunagi individuaalne, vaid alati tüüpiline olemus, ja siit järgneb, et tegelase iseloomu-jooni võib ainult harva peensusteni ära tunda. Tegelase tähtsus ja tegude ajed juurduvad alati siin üldnimelikkudes omadustes, millest silmapaistvamad on: julgus, ustavus, ausus, avameelsus, andumus kohusetäitmisele ja meelekindlus.*) Kui seesugused tegelased kõrgema saatuse kutsel võitlusesse astuvad, mis primitiivse inimese vaadete järele heade ja kurjade võimude vahel käimas, siis algab tegevus, areneb ja jõuab õnnelike lõpule, sest hea inimene jõuab sõbralikkude abimeeste toel vaenuliku võimu üle võidu saada, kannatatud kahju heaks teha, enda ja teiste õnne rajada. Seesugused positiivsed kangelastüübid Eesti muinasjuttudes on näituseks nooremad vennad, kuningapojad, vaeslapsed, maa-aluste loos Hans, julge rehe-

*) Tõusvate eksiarmaste kõrvaldamiseks tuleb siin tähendada, et eelmine karakteristika maksab nende ennemuistsete juttude kohta, milles käsitatakse inimese elusaatust ja eluõnne küsimust. Seesuguste juttude kohta, nagu näit. „Kaval Hans ja vanapagan“ ei või seda õigeks tunnista. Sakslased nimetavad seesuguseid rahvaluule tooteid **nalja-** ehk **pilkejuttudeks** (Schwänke), mis pärismuinasjuttudest oluliselt erinevad. Naljajutud tekivad alati seal, kus kahel tegelasel ehk kahel seltskonna kihil lahkuminevad huvid kokku pörkavad ja hõõrumist sünnitavad. Neis kihtides, kus viisakusest ja taktist palju lugu ei peeta, valitakse naljajutt ajaviiteks. Mehed naljatavad naiste, sulased peremeeste, köstrid kirikisõndate üle. Siia kuuluvad ka Kavala Hansu lood, millele Saksa kirjanduses „Öökulli-peegli“ nime all vastav tüüp on olemas. Et naljajutt madalat algupära, seda võib ta suuresuulisest naerust ja kõveratest jalgadest ära tunda, mille abil ta tõsistele elusündmustele järele lonkab. Enne on kahe tegelase vahel mingi kokkupõrge olnud ja sellele järgneb mõnitav nali. Porist ja mudast kasvab see sootaim üles, nagu elu ürgainest esimene orgaaniline kujundus. See on, rahva literaarsete sademete alumine kiht, mis rohkem jutustajat karakteriseerib kui kuulajat suudab maitse poolt arendada. Õnne muinasjutud on romantilist laadi, naljajuttude peituvad realistliku luule idud.

papp, helde puuraiuja ja p. t. Teine rühm muinasjututegelasi on esimeste ägedamad vastased, teevad palju kurja ja sünnitavad paha. Siia kuuluvad omakasu püüdvad vennad, halvad poolõed, kavalad nõiad, tige võorasema oma tütardega, vanapagan ja pahad vaimud. Kolmas tegelaste rühm koosneb peategelaste abimeestest ja nõuandjatest ning imevahendite kättejuhatajatest. Neil on sündmustiku pöörete ja tegelaste saatuse kohta sagedasti otsustandev mõju ja moraali vastu pole nemad mitte ükskõiksed, nagu seda sagedasti võiks ütelda peategelastest. Nende hulka kuuluvad, näituseks, head vaimud, nagu metsavana, veevaim, tundmata halli habemega vanamees, Soome tark sandi näol, ehk jälle mehed, kes isesuguse osavuse omavad, lõpuks ka veel head abimehed loomariigist.

Muinasjutu tegelaste tüübid ja sündmustik on nii lihtsad, et otse imetlema peame, kuidas muinasjutu luuletaja saavutab nii väiksete abinõudega nii mitmekesiseid ja sügavaid mõjusid. Muinasjutu veetleva ilu saladus seisab kõigepealt selles, et meis esteetilist rahuldusetunnet äratav selle ühtluse teel, mis ta lihtsast kompositsioonist läbi käib ja osasid kokku liidab. Olgu sündmustik lihtne või keeruline, ta arenemises leidub kolmetaktiline rütm: olukord algul ehk *status quo*, siis kriis ehk tekkiv põnevus ja lõpuks selle lahendus. Hea muinasjutu tundja võib juba algusstseeni olemusest järeldusi teha selle kohta, mis sugusesse kõrgusesse ja kaugusesse põnevus ulatab ja ühtlasi seda punkti aimata, kus loomiseprotsess jõuab lõpule. Põnevust pingutatatakse tavalikult seega, et lastakse tegevus kolmekordseks kujuneda ja sealjuures tarvitatakse gradatsiooni ehk astendust. Kas esinevad kolm tegelast, või antakse ühele tegelasele kolm ülesannet, või aitavad teda kolm abimeest. Ainult harva esineb arv seitse. Sel puhul nimetatakse seitset venda – seitset aastat, kuid harilikult neid kõiki üksikult läbi ei arutata, välja arvatud seitsme rätsepa sõjalugu. Nagu Vundt arvab, on neil arvudel müüdilaine tähendus.

Sündmustiku käigu kohta on nende hulgast ainult kas kolmandal või jälle

seitsmendal, see on viimisel tähendus, esimesed on ainult fooliaks ehk tagaseinaks, et viimne nende seast paremini silma paistaks. Põnevuse loomise kõrval näeme muinasjutu kompositsioonis püüet tegevust rikastada sel teel, et sündmustiku üksikute osade vahele põimitakse uusi motiive, mis jutustajale armsad. On jutustaja saamatu, siis kisub uus motiiv juhtiva osa enda kätte ja algatud muinasjutt kaotab oma ühtluse ning meeldivuse, kunni mõni teine jutustuse edasiandja üksteisele vastu käivad ained tasandab ja ühte sulatab. Osavasti kontamineeritud muinasjuttudes segunevad ja liituvad üksikud motiivid niikaugelt, et üliraskeks läheb ära määrata nende algupära.

III.

Niihästi muinasjutu psühholoogilisel kui ka esteetilisel eritlemisel selgus, et neid lugusid juba algusest peale väikeste laste jaoks pole välja mõeldud, vaid muinasjutt oli määratud täisealistele, keda elu- ja õnneküsimused ning südameasjad võisid huvitada. Vundt tõendab, et primitiivsete rahvaste jutustusvorm üldiselt muinasjutu laadi kandnud ja muinasjutt tuleb pidada seega eepilise kirjanduse ürgvormiks. Kui praegusele raffineeritud kultuur-inimesele endise aja lihtne luule ikka veel meeldib, siis tuleb see sellest, et ürginimene meis veel pole surnud, vaid alateadvusesse tagasi surutud. On lugu nii, et muinasjutt algusest peale on täisealistele määratud, siis tõuseb tagasihoidmatult küsimus, mis tähendus on tal meie noorsoo kohta ja mis vahekorras seisab primitiivse inimese psühholoogia kultuurilise ajajärgu lapsehingega. Küsimuse lähemal arutusel selgub, et nende tundmus- ja mõtlemisviisis on palju analoogilist, et meieaegne laps seisab samal naiivselt asju hingestaval ja elustaval teadvusastmel, kui viibisid endisel ajal muinasjuttude luuletajad. Loodusinimesel ja kultuurilapsel on relatiivselt võetud palju ühtepidavaid jooni niihästi fantaasia tegevuses kui naiivses mõtteviisis. Laps assimileerib ümbruse samuti oma sisemise hingeeluga, nagu primitiivse ajajärgu luuletaja. Mitte ainult loomi ei personifitseeri laps, vaid ka

puust lõigatud kannè, nukukesi ja kive. Nagu ennemuistne mees silmapilgu inspiratsioonis muinasjutte lõi, nii loob laps praegugi fantaasiarikastes lugudes uue ilma, milles ta lemmikkannid tege- lastena esinevad. Edasi näeme sarnadust nähtuste sidumises ja põhjenduses. Loodusnimene seletab põhjusi ja mõjusid tihti nõidumise võimuga ja kannab see- susega kausaliiteedi seletuse üle ka oma fantaasia toodetesse. Lapse loometege- vust juhhib affektide mäng, mida intellek- tuaalsed kitsendused veel ei sega. Lapse elamusi mängus ei juhi ka mitte reaalsed põhjused, vaid soovide ja kartuste affektid, seega mõjuvad siin samuti väljamõeldud põhjused nagu muinas- jutus. Laps armastab muinasjuttu selle- pärast, et ta siin üleloomulikke tegelasi, nagu hiiglast, päkapikumehi, kõnelemaid loomi ja elustatud asju, üldse imede-

ilma eest leiab, kuhu ta loomulikult kaldub oma naiivse kujundamiseviisiga. Nagu loodusnimene kujutlusi lahtiselt üksteise külge liidab, nii talitavad ka väikesed lapsed, kui nad jutustuses esi- mesi katseid teevad. Et muinasjutt pärit inimsoo lapseest, tegutsevad neis tege- lased laste kombel ja nende eluideaal ning elevuseisu on naiivne nagu meie- aegsetel lastel. Mida muinasjuttu tahe- takse näha kallina, seda lastakse kuld- sena esineda, sellest küsimata, kas neid asju üldse võimalik on kullast teha. Kalliste asjade ja eriti kulla harrastuses kehastub rahvafantaasia kange igatsus kibedast igapäevasest leivamurest vaba- neda ja küllusemaast unistada. Selles naiivses eluideaalis peitubki üks tuge- vamatest lastepärastest momentidest, mis teeb muinasjutu esteetilise kasva- tuse lähtekohaks. (Järgneb).

Arvud maateaduse õpetuses.

J. Rumma.

III

Tarvitades geograafia õpetamisel arve, ärgem kaldugem siiski abstrakt- susesse. Paljas arv on abstraktne. Pal- jas arv on õpilasele, kes kaldunud mõt- lema vaid konkreetsete asjade abil, vähetülev ja raskesti meelepeetav. Arvud tulevad teha näitlikuks, neid peame elustama. Selleks on kasutatava kolm viisi: 1) võrdlemine tutta- vate arvudega, 2) arvude kujutamine diagrammidena ja 3) graafiliselt. Vaa- delgem neid viise lähemalt.

Võrdlemiseks vajame tuttavaid arve, mis seotud meile nähtud asjadega või teatud elamusega. Uute, võõraste arvude suhtes tunduvad nimetatud arvud mõõduühikuina, põhjarvudena. Neid põhjarve annab kõige pealt kodu- maa maateadus, mida õpime tundma põhjalikumalt ja detailimalt, ja teiseks, ka Euroopa ning üldine maateadus. Kõrguste võrdluseks, mis ette tulevad välismaade geograafias, kasutame kodu- maa kõrgusi (kodukoha kõrgeim ehitus, või kõrgendik, Oleviste kirikutorn ümm.

140 m, Suur-Munamägi ümm. 325 m), pikkuste võrdluseks kodumaa ulatusi (mõnesugune ulatus kodukohas, linnas, Tartu-Valga õhujoonelt 80 km, Em ajõgi 100 km, Pärnu jõgi ümm. 140 km, Tallinna—Tartu 165 km, Tallinna—Pet- seri 250 km, Vilsandi—Narva 500 km), pindalade — pindalasi jne. (riikide — Eesti 47500 km², ümmarguselt 50000², Tartumaa ümm. 6000 km², Virumaa ümm. 7000 km², Saare maakond ümm. 3000 km², Hiiumaa ümm. 1000 km², Muhumaa 200 km², Saaremaa ümm. 2500 km², Peipsijärv 3600 km², Virts- järv ümm. 300 km² jne.) Samuti tule- vad võrdlusele ka rahvastiku arv, tihe- dus, liikumine, tulundusega seotud ar- vud, raudteed linnade suurus jne.

Sageli on Eestiga seotud arvud pisi- kesed võrdlusteks. Neil kordadel võtame mõned tähtsamad arvud Euroopa maade- teadusest ühikuina. Näiteks, Alpi mäes- tiku kõrguse (Montblanc 4800 m), Eu- roopa pindala (10 milj. km²) jne.

Paljud arvud on võrreldavad ja aru- saadavad alles siis, kui neid võetakse

suhtarvudena. Nii ei kõnele meile absoluutsete arvudena, ütleme, Daani ja Eesti loomade arvud mitte palju, kuid võetud suhteliselt 100 elan. või 100 ha: põllumaa kohta, annavad nad meile õige võimaluse võrdlemiseks. Samuti on lugu ka arvudega, mis illustreerivad näiteks maa kasutamist (vaja tuua %%), raudtee pikkus (vaja tuua 100 km² pindala kohta); rahvastiku arvu (tähtis on tihedus), tulunduslikke küsimusi jne. Kõigis neis küsimusis on olulise väärtusega just suhtelised arvud.

Võrdluse korral esineb meile teise, palju enam näitlikumaks tegeva metoodina *diagrammiline meetod*, kus tajumisest osa võtab ka nägemine. Joonistamine on üks inimese mõtete väljendamisviisidest. Ja suuruse mõistmiseks ütleb ta palju kergem ja enam kui sõnaline väljendus, mis tarvitab arusaamiseks vaearikast mõttetööd. Sõnad järgnevad ka kronoloogilises järjekorras, joonised esinevad aga meie silma ees üheaegselt, korraga, toovad silmale tajumiseks valmis pildi, millele järgneb ka otsekohene ettekujutus. See kergendab asjast arusaamist. Peame siinjuures silmas pidama ka seda väga olulist asjaolu, et meil praeguse õppekava ja tundide arvu juures väga vähe aega jääb sõnalisteks arvude võrdlusteks.

Peame meeles pidama ka õpilaste vanust, mis eriti visuaalset tajumist vajab. Ja kolmandaks on rõhutata ka see, et sageli pole meile tähtsad arvud iseenesest, arvud kui seesugused, vaid kujutelm, mis meie nende abil kirjeldatavast alast anname.

Ja selleks on küllalt, kui arve märkida jooniste abil. Joonistamise vastu on kõneldud välja minnes seisukohalt, et joonistamiseks on vaja erilist annet. Tegelikult pole see nii. Joonistamine ei vaja enam annet, kui mõtete märkimine kirjas. Vajame ainult mõnesugust tehnilist oskust, mis omandatav igatüüpi teatud aja jooksul.

Arve kujundavad diagrammid esinevad: 1) *joontena* ja 2) *pindadena*. Sisult võivad aga diagrammid olla kas 1) õiged ja näitlikud, 2) õiged ja vähenäitlikud ja 3) näitlikud, kuid ebaõiged.

Lihtsamad ning kergemini joonistatavad on *joondiagrammid*. Nendega

võime kujundada kõiki tühte liiki kuuluvaid arve, nagu jõgede pikkusi, teede pikkusi, järvede ja merede pindalaid, riikide pindalaid, rahvastiku suurst ja tihedust, linnade suurusi jne. Kuid omasem on ta jooneliselt levivate arvsuuruste märkimiseks, pindalad ei esine siin niiviisi kujundatuna küllalt näitlikult. Kõik jooned joondiagrammis tulevad võtta samas mõõdus. Selleks valime 1 sm pikkuse joone, millele anname teatud arvsuuruse väärtuse, pidades sealjuures silmas, et ka kõige suurem arv, märgitud ses mõõdus, mahuks antud paberile ja et kõige vähemat arvu kujundav joon oleks oma pikkusega selgelt nähtav ja võrreldav.

Kõik jooned diagrammis olgu rööpsed, küllalt jämedad, korraldatud suuruse järjekorras, ja ühe otsaga samal joonel, et silm võiks võrrelda ainult teise otsa ulatust, ja varustatud ka nimede ja arvudega, mida nad kujundavad. Diagrammi sisu tingib kas meie jooned asetame kas loodis või kaalus. Jõgede pikkuste võrdlemine joondiagrammil on soovitamam asetada horisontaalselt, kuna, näiteks, viljasaak üksikuis riikides või maakondades Eestis oleks märgitav just püstjoontega.

Teine liik arvsuurusi tähendavaid diagramme on niinim. *pindalalised diagrammid*, mis kasutatavad kõige pealt nende arvsuuruste märkimiseks, mis esitavad pindalaid, kuid tarvitatavad ka rahvastiku arvu, tiheduse, rahvussuhete, usu, keelte suhete, kaubanduse, maakasutamise, liiklemise jne. kujundamiseks. Pindalaliste diagrammidena võime kasutada ruute, ringe ja püstkülikuid.

Ruute võime joonistada 1) üksteisest eemale, 2) üksteise vastu ritta, 3) üksteise sisse nii et a) keskus sama on, või nii, et b) nurk on ühine kõigile ruutudele.

Kaks viimast (a ja b) viisi omavad siiski suurima näitlikkuse kui eelmised.

Sageli ühendatakse ühe ja sama ruutdiagrammiga kaks arvsuurust. Nii võib ruut kujundada riigi pindala, kuna rahva arvu märgivad üksikud mustad punktid, millele igatüüpi on samuti antud arvsuuruse väärtus.

Ringdiagramme võime kujundada samul põhimõtteil, nagu ka ruutdiagramme — kas kõrvuseisvatena või kontsentriliste ringide pindaladena üksteise sisse. Kuid ringdiagrammidel on veel üks hea omadus: neid võib raadiustega jaotada allosadeks, kus ringi pindala kujundab vastavat tervikut (näiteks elanikkude arvu) ja osad selle osiseid (näiteks üksikute rahvuste arvu). Ringdiagrammid leiavad kaugelt enam kasutamist mitmesuguste suhtarvude märkimiseks kõigil geograafia aladel kui ruutdiagrammid. Ja seda eriti just sellepärast, et nad on näitlikumad kui ruutdiagrammid.

Ruut- ja ringdiagrammide puudus seisab ses, et nende suurusuhted pole küllalt selgelt märgatavad silmale ja sellepärast ka raskesti võrreldavad.

On, näiteks, pindalad, mille suhe $1:2:3$, kujundatud ruut- või ringdiagrammidena, siis on raske diagrammide pindades märgata sama suhet. Raskeks teeb selle see asjaolu, et ruutude pinnad suhtuvad kui külgede teised astmed ja ringide pinnad, kui raadiuste teised astmed. Antud juhusel on ruutude külgede (resp. ringide raadiuste) pikkused $1, \sqrt{2}, \sqrt{3}$ ehk $1, 1.4, 1.7$, mille vahel raske tabada vahe suurust. Hoopis kergem on see teha *püstkülikdiagrammes*, sest seal on võrreldav ainult üks külg, kuna teine on kõrgis diagrammes samapikk. Siin on pilk juhitud ainult ühele küljele, mille suhted on antud juhusel kui $1:2:3$, s. o., sama suur kui pindalade suhted. See, et püstkülikute suuruse võrdluse juures tuleb silmas pidada ainult ühte dimensiooni — pikkust, teeb nende kasutamise eriti soodsaks. Püstkülikdiagramme kasutame samul juhuseil kui ruut- ja ringdiagramme. Eriti mõnus on nendega kujundada tervet ja selle osiseid. Tervena kujutame püstküliku ja jaotame selle vastavalt arvu- ja rahvuste osisteks, näiteks Euroopa ja Euroopa riikide pindalade diagramm, inimkond ja selle liigestumine tõugudeks, uskudeks, keelteks jne.

Sageli tarvitatakse ruumalaliste arvu- ja rahvuste (raua, süte, vilja jne. saak üksikuil mail) *kantdiagramme*, mille

kohta peab ttlema sama, mis on öeldud ruut- ja ringdiagrammide kohta, nad on küll õiged, kuid pole tarvilisel määral näitlikud. Näiteks olgu arvu- ja rahvuste suhe $1:2:3$, kujundatud kantdiagrammidena, siis on iga kuubi külgede pikkused $1, \sqrt[3]{2}, \sqrt[3]{3}$ ehk $1, 1.3, 1.4$, kus suhte kindlaks tegemine silmaga juba raske. Sellepärast ei saa kantdiagramme tarvitada ka küllalt laialdastes piirides.

Eriline seisukoht tuleb võtta niinimetatud *piltiagrammide* suhtes. Need diagrammid kujundavad teatud arvu- ja rahvuste piltidena, näiteks rahva arvu üksikuis riikides erineva suurusega inimestena, viljasaaki viljakottidena, loomade hulka üksikuis riikides — loomadena, sisse ja väljaveetavate kaupade hulka laevadena jne. vt. ka J Kents: Eestimaa geograafia õpperaamat 42., 43., 47. joonis).

Esimesel silmapilgul näivad piltiagrammid küll näitlikkudena, kuid lähemal vaatlemisel leiame, et see on tõepoolest pettus, sest suuruse suhted nende diagrammide juures pole üldse kontrollitavad. Seepärast esinevad need diagrammid ebaõigetena ja kõige vähem soovitatavina õpperaamatus, kus nad võivad anda täiesti vale kujutelmise asjade vahekorrad. Kujutame, et tahame mõnede riikide loomade arvu, mis suhtuvad $1:2:3$ -le, kujundada piltiagrammidena. Siin tekib küsimus, milles väljendada nimetatud arvu- ja rahvuste suhteid — kas pikkustes, pindades või kantides (kuupides). Peame ainult pikkusi silmas, siis saame kuubid, mille ruumalad suhtuvad kui $1:8:27$, mis annab ebaõige ja ühtlasi ka vale kujutelmise, sest suurusvahekorrad pole tõeliselt need, mis antud. Loeme meie aga antud suhte — $1:2:3$ — ruumala suhteks, siis tuleb pikkus ja laius üksikute diagrammide juures sedavõrd vähe erinev, et raske teha vahet nende vahel. Pealegi tulevad piltiagrammides kujundid sedavõrd keerulised ja komplitseeritud, et nende järele üldse võimata arvutada pindala, või ruumala. Pealegi on nende joonistamine keeruline ja ei ole ta suuremale hulgale õpilastele jõukohane. Neil põhjusil tuleb

hoiduda nende diagrammide tarvitamisest.

Arvsuursusi, mille vahel valitseb teatud funktsionaalsus, või milles võib tähele panna muudatusi ajas, kujundame *graafiliselt, kõverate* (kurvete) *abil*.

Graafiline märkimise meetod, mida on nimetatud ka nomograafiliseks meetodiks, on viljakalt kasutatud matemaatikas, kuid on kasutatav ka geograafias ja bioloogilistes teadustes. Sealjuures on ta sedavõrd lihtne, et iga õpilane tast jagu saab. Tavaliselt tarvitatakse graafikute joonistamiseks millimeetrilist või mõnda muud ruudulist paberit. Võetud algpunktist välja läinud asetame horisontaalsele joonele võetud mõõdu järele aja osad, mille jooksul on sündinud muudatus teatud arvsuurustes, vertikaalseile joonile, mis läbi horisontaaljoonel saadud punktide lähevad, märgime ajas muutunud arvsuursused. Ühendades nende lõpupunktid, saame kõvera, mis kujundab nende arvsuuruste muutusi teatud aja kestel. Saame sel teel niinim. *kronoloogilise graafiku*.

Graafiline märkimisviis leiab oma lihtsuse ja ülevaatlikkuse tõttu ikka

laiemat tarvitamist. Aasta, kuu ja päeva temperatuur, sademed, rahvastiku kasvamine, sisse- ja väljarändamine, linnade arenemine, põllusaagi ja loomade arvu, maapõue varanduste, sisse- ja väljaveo artiklite hulga kasvamine ja vähenemine jne. avalduvad arvsuurustes, mida on võimalik kasutada graafiliste jooniste tegemiseks. Ainult graafiliselt märgitud esinevad neis arvsuurustes sündinud muutused meile selgelt ja arusaadavalt, eriti veel seetõttu, et kronoloogiliselt sündinud muutused meile silma paistavad üheaegsetena. Asetanud ühele joonisele mitu kõverat, mis märgitud erimärkidega või värvidega, võime mõne geograafilise nähtuse muutusi märgata mitmel maal korraga ja neid võrrelda. See suurendab graafiliste jooniste väärtust õpetamises veel enam.

Nii veendume, et on olemas hulk ülikergeid ja arusaadavaid meetodeid, mis võimaldavad õpilaste eneste poolt iseseisvalt saadud arve maateaduse õpetamisel märkida näitlikult ja teha nad seega kergmini meelespeetavaks ja ülevaatlikuks. Rasked eluta arvud, mille ees on tuntud õudsust, muutuvad sel teel elavaiks, milles valitseb kokkukõla ja seaduspärasus. (Lõpp).

Tahtejõu kasvatamise probleem.

(Praktilisest seisukohast).

P. Truusmann.

(Järg).

Psühholoogia, püüdes assotsiatsioonide mehhanismi seletada, leiab kolm ehk õigem kaks liiki assotsiatioone, nimelt naabruse, sarnasuse ja kontrasti tõttu. Assotsiatioone kontrasti tõttu võib õigusega lugeda assotsiatsioonideks sarnasuse tõttu, sest kontrasteerivatel nähtustel või asjadel on ikkagi üks ühine omadus ehk sarnasus, nimelt silmatorkav normist kõrvalekalduvus. Mõteldes mõnest hiiglasest, tuleb meile meeles äärmiselt väike olevus just selle tõttu, et mõlemad nemad keskmisest normist liiga all- või ülevalpool on.

Võib olla, et mõtete ühenduste viisid on palju mitmekesisemad, kui seda leiab psühholoogia, aga meil ei ole vajadust assotsiatsioonide mehhanismiga üksikasjaliselt peensusteni tutvuneda. Tähtis on see asjaolu, et enese mõtete mitte juhuslikud ei ole, vaid nende ilmumine valgustatud teadvuse piirkonda tingitud eelmiste mõtetega, nii et need üksteise järele ilmuvad mõtted omavahel, võib ütelda, lähemalt või kaugemalt on sugulased. Ja kui meie ühe mõtte juures kauemini peatame, temale oma tähelepanu koondame,

siis kogub ajajooksul tema ümber terve rida teisi mõtteid, mis temaga on nii või teisiti ühenduses, (see ühenduseviis on olnud peaaegselt praegusel momendil valitsevast meeleolust, meie psüühilisest toonist) ja, loomulikult, suureneb selle mõtte jõud, tema mõju meie tegevusele proportsionaalselt mõtete kogu kasvamisega. Sellel protsessil on palju sarnasust (vähemalt välispidiselt) kristalliseerumise protsessiga, kus ühe kristalli ümber koguvad teised, temaga keemiliselt ühesugused. Kui teie, mõnda kirjatööd valmistades või lihtsalt kirja tutvade kirjutama asudes, kõrvalt seda protsessi jälginud olete, siis teate, et kirja algus on see kõige raskem töö, kuna lõpupoole asi üleliigagi jõudsasti edeneb (seda tunnistab muuseas asjalu, et tihti kirja esimeste ridade vahe kaunis suur on, keskel muutub tema juba kitsamaks, kuna lõpuread ruumi puudusel koguni kokku kipuvad sulama). Õpilastel on ka see nähtus tuttav, iseäranis niisuguste klassitööde juures, kus aeg piiratud ja teem enne teadmata. Millega seda seletada? — Ainult mõtete assotsiatsiooni seadusega. Mida kauem on autori tähelepanu fikseeritud teemi juures, seda suuremaks kasvab teemiga ühendusesolevate mõtete tagavara, nii et sagedasti töö lõpetamata jääb lihtsalt aja puudusel — mõtteid on kogunud liig palju. Vaieluses leiame meie näiteid vaieluse enese ajal, mitte aga enne seda. Eriti tähtis on see mõtete omadus teaduslikus töös — mitmesuguste mõtete kombinatsioonid, nende rikkalik valik viivad meid tihti uutele teedele, annavad uued väljavaated ja laiad perspektiivid. Meie hingeelus ja temaga seotud tegevuses võime meie assotsiatsiooniseadust tagajärjerikkalt kasutada. Mõte, mille juure meie ikka ja jälle tagasi tuleme, teda oma teaduses sagedasti esile kutsume, ilmub igakord ikka suurema ja suurema saatjate-arvuga, kunni ta viimaks kõik teised mõtted võidurikkalt välja tõrjub ja meie hinge peremeheks muutub, nii et temast vahest kaunis raske on lahti saada. Idée fixe — tagasitõrjumatu mõte — on küll haigusetaoline nähtus, kuid tema juured peituvad normaalse mõteteühenduse protsessis. Mõistagi, et samuti

kui üldse iga inimese psüühiline struktuur (ehitus) on äärmiselt individuaalne, nii on ka assotsieerimisevõime väga mitmesugune: ühe inimese juures näeme meie assotsiatsioonide puhtmeaanilise ilmeaga — peaaegselt sünnivad nemad naabruse tõttu (näit. laste juures), kuna teistel on nemad juba keerulisemad — nimelt ülekaalus on assotsiatsioonid sarnasuse tõttu, viimast assotsieerimiseviisi võimaldab analüüsimise võime olemasolu, sest sarnasuse leidmine on just analüüsimise tagajärg. Kahtlemata, on inimese edukas intellektuaalne töövõime ja produktiivsus assotsiatiivse apparaadi korralikust töötamisest.

Teine hingeelu laboratooriumi põhimõte — energia kokkuhoidmine — väljendub harjumuses. Harjumuse mehhanism seisab selles meie omaduses, et ühe või teise hingelise protsessi või füüsilise liigutuse kordamine tema kordkorralt kergemaks teeb, kunni viimaks tema kordasaatmine meilt mingisugust teadvuslikku pingutust ei nõua — tema sünnib automaatselt, tihti koguni vastu meie tahtmist. Sarnaste liigutuste hulka kuuluvad, näit. nõndanimet. reflektiivsed liikumised. Mõnda tuttavat nähes tõuseb meie käsi nagu iseendast mütsikergitamiseks ja näojooned automaatselt omandavad lahke, naeratava ilme. Seda harjumusevõimet seletatakse järgmise oletuse abil: on teada, et kõik meie läbikäimine välisilmaga, meie kehaga ja ka mõtetega sünnib erkude kaudu, misjuures erkudest midagi mõnesuguse voolu taolist läbi käib; misugune just on see vool, misugused protsessid tekivad erkudes tema läbiminekul, on teadmata, kuid arvesse võttes tema füüsilist loomust (näit., ei tungi tema edasi, kui erk on pooleks lõigatud) võib arvata, et tema liikumine, kui igasugune liikumine looduses, püüab üldise seaduse põhjal, sündida kõige nõrgema vastuhakkamise sihis. Tekitades esimesel läbiminekul ergus teatavaid muudatusi, millised nõuavad võrdlemisi rohket energiakulu (see väljendub teatava pingutusetaandmuse näol), valib see vool teistkordsel läbiminekul kergema tee ja tungib edasi muidugi selle ergu kaudu, kus temale

tee, nii ütelda, ette valmistatud, silutud on. Sel korral on energiakaotus (ja vastavalt ka pingutusetundmus) väiksem j. n. e., kunni viimaks tee on lõplikult silutud ja vool teda ka juba meie teadvuse osavõtuta tarvitab. Nii tekivad meie ergukavas, peaaesjalikult tema tsentris — peaaesjalikult tema tsentris — peaaesjalikult selle või teise liigutuse või ka mõtte ilmumise jaoks. Sellel nähtusel on määratu suur tähtsus, ja ei oleks liialdus ütelda, et 90% meie tegevusest põhjeneb sellel nähtusel, mida harjumuseks nimetame. „Harjumus — ütleb James — mängib seltskondlikkudes vahekordades hiigla jõuratta osa: tema on kõige võimsam alalhoidev tegur sotsiaalses elus. Tema üksi hoiab meid seaduse piirides ja päästab „õnne palpsi“ kademeelsete vaeste kallaletungimistest. Tema üksi keelab lapsest saadik harjunuid elama kõige raskemast ja vastikumist tööst sarnasest tegevusest loobumast. Tema kõidab kala- ja mere-mehe õudsel talvisel ajal mere külge; tema kisub kaevandustöölisi nende pimedatesse maaalustesse koobastesse ja naelutab maaelanikke terveks talveks nende majakeste ja talude külge; tema hoiab mööduka kliima elanikke kõrbe- ja poolaarmaade elanikkude kallaletungimiste eest. Tema sunnib meid elu-võitlust jätkama selle tegevuse (kutse) alal, milline kõige õrnama nooruse ajal meie eneste või kasvatajate poolt ette määratud oli; ja kuigi see tegevus on meile vastumeelt, peame meie siiski teda täitma võimalikult paremini, sest meie oleme ainult temaga harjunud ja oleme hiljaks jäänud teise tegevusala valikuga. Harjumus hoiab seltskonna kihte segamise eest. Juba 25-aastase inimese juures on märgata tema kutse pitsatit — olgu tema proovireisija, arst, õpetaja, advokaat. Inimesed, kes võõra keele pärast 20-mne aastast vanadust ära on õppinud, ei saa peaaegu ilmiski teatavast aktsendist vabaneda. Alamast kihist noor inimene, sattudes kõrgemasse seltskonda, oma raha rohkuse peale vaatamata, ei õpi peaaegu ilmiski riietuma nii, kuidas see omane sündinud aristokraadile. Kaupmehed pakuvad oht-rasti temale kaupu kui eht dandy'le, aga tema ilhiitsalt ei oska valida enesele

vastavaid asju. Nägemata seadus, sama vägev, kui gravitatsiooniseadus, hoiab teda tema ringi piirides, sundides teda aastast-aastasse kandma maitsetut ülikonda, ja temale jääb igaveseks mõistatuseks, kust võtavad omad asjad need tema tuttavatest, kes riietatud maitserikkalt.“

Poleks meil seda harjumusevõimet, vaevalt oleks võinud juttu olla progressist, edust, arenemisest. Just harjumus on see vägev ekonoomiaabinõu, tänu millele suurem osa meie energiast jääb vabaks kõrgema intellektuaalse, loova tegevuse jaoks, kuna alamad, igapäevased toimingud jäävad harjumuse hooleks. Tuletage enestele meele, näit., kui raskeks ja keeruliseks protsessiks oli teile lapsepõlves lihtne riietumine — vaevalt saite teie temaga hakkama ilma kõrvalabita — ja kui palju energiat kulus selle peale — aga nüüd sünnib see puhtmehaaniliselt ning ei nõua teilt mingisugust pingutust nii et riietudes, võite teie samal ajal vabalt mõtelda teiste, hoopis kõrvaliste asjade peale.

Kõike eelpool ettetoodud kokku võttes on meile korda läinud meid huvitavast seisukohast enam-vähem kindlaks teha järgmised faktid: iga mõtleja indiviid tegutseb nii, nagu oleks tema tahe täitsa vaba, misjuures võimsamateks teguriteks elus on tundmused; teadvuse tegevus on suuremal määral tingitud kahest psüühilisest võimest: assotsiatsioonidest ja harjumustest; esimesed võimaldavad ülevalpidamise motiivide leidmise ja kogumise, kuna teised nende motiivide kindlustajatena ja tähtsate ekonoomia abinõudena esinevad, vabastades ja kokku hoides energiat kõrgema intellektuaalse tegevuse jaoks.

Ma olen veendunud, et need psüühilise elu faktorid võivad täies ulatuses kasutatud saada tahtejõu kasvatamise juures.

Et tahtejõu kasvatamise probleem tõesti lahendamisevääriiline ülesanne on, selle kohta ei või kaht arvamist olla. Lõppude-lõpuks on ju kindel tahte-võim see sõjariist, millega varustatud inimesel avanevad kõige laiemad võimalused ja avaramad väljavaated elu-võitluses. On inimesel kindel tahtejõud.

siis on tema alati igasuguse seisukorra peremees, olgu enese või teiste inimeste suhtes. Seda tõendab muu seas ka harilik igapäevane inimese hindamiseviis seltskonnas — meie austame ja anname teed kindla iseloomuga inimestele, kuna nõrkadele anname meie ehk heameelega andeks nende nõrkuse, paremal juhtumisel, võib olla, koguni sümpatiseerime neile, kuid iialgi ei kutsu nad välja austamist — oma hinge põhjas vaatame meie nende peale ikka ülevalt alla. Selle mõtte toetuseks luban enesele tsiteerida prof. Jamesi sõnu tahtejõu tähtsuse kohta elus:

„Füüsiline jõud, tarkus, tervis ja õnnelik elusaatus on meie kallid: nemad annavad meile rikkaliku jõudude tagavara eluvõitluses. Aga selle pingutuse astme teadmine, mida meie võime ilmutada, moodustab meie isiku sisemise loomuse ja tema üksi, välja arvatud kõik muu, on küllaldane selleks, et valmistada meile elus täielikku rahuldust. Kõik meie teised head omadused on nii või teisiti välisilma mõju tagajärg meie isikule, arenevad täielikult välimiste olude mõju all, pingutuse tundmus aga nähtavasti kuulub hoopis teise maailma, tema nagu moodustaks meie sisemise loomuse, meid endid, aga kõik muu on ainult meie omadus. Kui eluvõitluse eesmärk seisab selles, et meie tema kaudu tutvuneksime eneste psüühilise iseloomu sisemise ilmega, siis peame meie seda sisemist ilmet nägema just selles pingutuses, mida meie jõuame ilmutada. Kellel puudub tahtepingutuse võime, see pole inimese nime vääriiline; kellele on antud hiigla tahtepingutuse võime — seda nimetame meie kangelaseks. „Tahad sina, et see või see oleks nii või teisiti?“ — on küsimus, millega meie enestele esineme teoorias ja praktikas, kõige tähtsamatel elujuhtumistel, ja ka kõige tühisematel elulistel toimingutel. Ja meie vastame sellele küsimusele mitte sõnade, vaid tegudega. Just sellepärast moodustab tahtepingutus meie vaimlise iseloomu varjatud nurgakivi, mõõdupuu, mille abil meie inimese väärtust hindame; just sellepärast selle pingutuse ilmutamine on meie vaimu ainukene välisilmast rippumatu erisus“.

Küsimuse igakülgse valgustamise huvides oleks tarvis peatuda veel ühe asjaolu juures, nimelt kas on üldse võimalik tahtejõudu suurendada või mitte. Sarnane küsimus võib põhjendatult tekkida analoogiliselt mäluvõime suurendamise küsimusega.

Kuidas on aga lugu selles suhtes tahtejõuga? Otsekohe sellele küsimusele vastata on raske juba sellepärast, et meil on tundmata sügavam psüühiliste protsesside iseloom, kui aga meie selle küsimuse teise tasapinda paigutame, siis ehk leiame otsitava ja, loodan, jaatava vastuse. Selleks katsume enestele selgeks teha, mis meie õieti mõtleme tahtejõu kasvatamise all, mida tahame, lõppude-lõpuks, kätte saada? Kui meie arvame inimesest, et temal on kindel tahtejõud, siis mõtleme meie sellega, et see inimene on enese peremees, et tema oskab enese kirgedele üle valitseda, et ühedki takistused teda kord määratud teest kõrvale viia ei saa, et tema on harjunud, muidugi võimaluse piirides, toimima nii, kuidas tema seda on otsustanud. Võttes nüüd küsimuse sellest küljest, nimelt harjumusest enda üle valitsema, arvan mina, et sarnane eesmärk pole sugugi kättesaamatu. Näeme ju meie igal sammul harjumuse määratu suurt mõju ja tähtsust inimese elus. Ei ole isegi kasvatuse midagi muud, kui teatud harjumuste külge pookimine noorele inimesele ja keegi ei hakka, ma arvan, kasvatuse tähtsust ja võimalust eitama. Seega siis keerleb küsimus mitte tahtejõu absoluutse suurendamise, vaid teatava harjumuse loomise ümber selles sihis, ei meie *harjuksime* omi vastuvõetud otsuseid, mis meile kasulikud või head paistavad olevat, täide viima. Kuid niisuguse harjumuse loomine ei käi, nähtavasti, inimese võimupiiridest üle. Kas selle juures kasvab absoluutne tahtejõud või mitte — see on juba teine küsimus, ja seda kasvu ära mõõta ja kindlaks teha on võimata, sest esiteks, on psüühilised võimed liig õrnad ja peenikesed selleks, ja teiseks — puudub meil sellel alal teatav mõõtmiseüksus, mille kaudu meie võiksime mõõtmise tagajärgi enam-vähem näitlikult väljendada.

(Järgneb).

Keskkooli kirjatööd eesti keele alal.

Ed. Schönberg.

(Järg.)

Mõni sõna veel *vabateemidest*. Aastat kümme tagasi kõneldi palju n. n. vabast koolist ja muidugi ka vabateemidest. Õpilane ise valib vabal soovil teemi, mille üle kirjutada. Arvati, et see kõige enam õpilast arendab, kui teda lastakse pea täiesti vabalt tegutseda. Nüüd on vabateemide sõprade arv kokku kuivanud ning vabateemidest ei tehta enam palju juttu. Selgus nimelt, et need vabad teemid suuremalt jaolt mingi sügise või kevade kirjeldamisega piirdusid ning seda sügiset ja kevadet harrastati igas klassis. Mõned laused seda laadi vabateemides said päriselt stereotüübilisteks.

Ei tahaks sellepärast vabateeme keskkooli klassides eriliselt soovitada, algkooli klassides võiks vabateemil vast veel oma tõsine koht olla, kuigi seal neid liialt armastada ei tarvitseks. Vahelduse mõttes võiks ju ka keskkoolis katseliselt mõni vabateem anda, kuid et soovimata üllatustest hoiduda, tuleks õpilastelt nõuda teemi teatamist õpetajale, enne kui tööd kirjutama hakatakse.

* * *

Seletused teemide teatamisel. Teemide teatamisel võiks õpetaja mõne sõna ütelda teemi selgitamiseks, kui see tarviline. Klassitöödel võiksid need seletused hoopis ära jääda, või piirduda paari üksiku tähendusega. Tuleks harjutada õpilasi endid töö pealkirjast seda leidma, mida kirjutada.

Teemi täitmiseks seatagu üles aga mõnesugused nõudmised, mida igakord töö andmisel lühidalt võiks puudutada. Kõige pealt peaks rõhutatama, et õpilased loogiliselt ja objektiivselt oma mõtteid avaldaks ning ära ei eksiks niisugustesse mõttekeerdkäikudesse, kus nad enam orienteeruda ei oska. Tööde loogiline külg jätab meie koolides veel palju soovida ning järgnevate kooliaastate töö peaks püüdma parandusi tuua just sellest küljest.

Tõuseb küsimus: ons kava nõudmine töö puhul tarviline või mitte?—Puhtas töös poleks kava toomist vast tarvis üldiselt nõuda, mõnel puhul siiski. Kindlasti tuleb aga selleni välja jõuda, et õpilased ise, töö hõlbustamise mõttes, igakordsel kirjatöö kirjutamisel enne kava kokku seaksid, mida kirjutada. Plaanita kirjutamine toob isesuguse lodevuse stiili ning ebajärjestuse faktide ja oletuste toomisel. Kava kokkuseadmine tundub meie õpilastele sage-dasti raskena ning sellepärast ei taheta temaga suurt tegemist teha. Kuid enne sõnastuse loogiline külg kirjatöodes ei parane, kui kava õpilaselt ei nõuta. Siin nii samm tagasi vana kooli poole, kus kava nõudmine elavam oli. Kava kokku seada tuleb õpetada, sest paljude keskkooli õpilastelegi on see kaunis tundmata maa või on nad selles üsna vähe harjunud. Arvan, et on vajalised ühised klassiharjutused, kus ainuüksi kavade kokkuseadmisega tegemist tehakse.

Teine halbtus on meie koolikirjatöödel, nad kannatavad eaproportsionaalsuse all, iseäranis ei mõisteta sissejuhatavat osa sisulisega tarvilisesse proportsiooni viia.

Kolmandaks kalduvad tööd sisuliselt kaunis sagedasti teemist kõrvale. See on suurem sisuline pahe, mis iseäranis lõputöodes nagu mingi krooniline nähtus avaldub. Peab küll juure lisama, et paranemistendentsi ka siin on märgata.

Peale nõudmiste sisu suhtes käigu ka nõuded töö välimuse kohta. Nõutagu ilusat, puhast, korrekt kirja. Nõutagu, et tarvilised puhtad ääred oleksid jäetud, et järgud parajal kohal algaksid, et järku alustav rida vähe paremalt poolt algaks, nagu nõuab üldine traditsioon. Nõudmisi võiks seada ka paberi, tindi jne. suhtes. Aaviku „Kirjatööde vihus“ on mitmed praktilised näpunäited selles juba antud ja ma ei hakka neid kordama. Tahaksin omalt poolt aga tähendada, et tingimatut nõudmist

ometi ei tarvitseks olla, et igakord vihku kirjutataks. Peaks harjutatama õpilasi ka üksiklehtedele ning joonteta paberile kirjutama, missugune kirjutamine õieti loomulisem on, elunõuetele vastavam, kui vihku kirjutamine.

Eelpool tähendasin, et suur pahe on see, et õpilastest mõned koduse töö tegemisel laiaulatuseliselt võrrast abi tarvitavad: töö kombineeritakse raamatute ja endiste tööde abil, tarvitatakse aina võrrast nõuandmist ning kõige pahemal juhtumisel — lastakse töö teise poolt valmis teha. Seesugused omast kohast ka kuritarvitused on väga rasked avalikuks teha. Ähvardustega ei jõuta siin pahe kõrvaldamiseks sihile, palju enam saab mõjuda õpilase kõlblikusse tundesse seletustega, et säärane võõra abi tarvitamine alandav on õpilasele enesele. Pealegi ei vii ta sihile, kuna koduse töö hindamisest ei olene kaugeltki veel õpilase üldine hindamine teatud aines.

Edasi tuleb teemi andmisel ka aeg ära tähendada, mille kestusel töö valmima peab. Keskkooli vanemais klassis nõuab kodutöö tegemine umbes kuu aega. Harilikult tehakse küll töö tähtaja viimastel päevadel, kuid ka see asjaolu ei tohiks keelata õpilastele pikemat tähtaega andmast teemi läbimõtlemiseks. Teemiandmisel tuleks veel valvata, et liiga palju töid umbes ühe ja sama tähtaja peale ei langeks. Selle kõrvaldamiseks oleks tarvis teiste ainete õpetajatega kodutööde tähtaegade pärast omavahel kokku leppida.

Kirjus kaleidoskoobis olen esitanud mitmesugused kirjatööde liigid ja toonud mõned tähtsamad nõudmised. Nüüd tekib küsimus: jõuab õpilane kõigele sellele vastu? On kõneldud palju õpilase ületöötamisest. Kas ei vii ka see, mida siin esitanud, sinnasamasse? Oleks sündmatu ja asjatu õpilase vaevamine ja muidugi ka emakeele õpetaja vaevamine, kes niikuinii juba on muutunud kirjatööde vigade parandamismasinaks! Nisugused kartused pole asjatud, sest mõnelpool tahetakse õpilasest ülikaugele minevate nõudmistega tõesti võimatut välja pigistada.

Kuigi kirjatööde teemide loetlus ja nõutavate ja soovitatavate kirjatööde

mitmekesisus seesuguse küsimuse päevakorraks toob, tuleb ometi kõige mitmekülgse juures meeles pidada, et nõutav kirjatööde arv (s. o. klassi- ja kodutööd, maha arvatud harjutustööd) üle 8 ei tohiks tõusta õppeaastas. See oleks maksimaalne, ning koolide praegusel õpetuselisel olukorral vast ka minimaalne arv. Kui kirjatööde arvu 12 tööni aastas tõsta, nagu mõned õpetanõukogud emakeele õpetajalt olévart nõudnud, siis on õpilasel võimatu neid korralikult valmistada ja õpetajal parandada. Olen välja arvanud, et emakeele õpetajal normaaltundide arvu juures juba nüüd, kui klassid perekad, on umbes 3 tundi iga päev — koolitöö ajajärgul — kirjatöid parandada tuleb. Ajate pilli lõhki, nii õpetajal kui õpilasel, kui enamat nõuate.

Tööde parandamine õpetaja poolt.

Praegusi üldiselt tarvitata vaid parandusviise on kolm: 1) *täieline parandamine*: õpetaja näitab pealekirjutamisega või muul teel, kuidas vastav sõnaline vorm või lause tuleb kirjutada; 2) *pooltäieline parandamine*: ortograafiline külg parandatakse, stiililised ja enamasti ka süntaksilised puudused ainult märgitakse, ilma et vastav täieline parandus tehtaks, — ning 3) *vigade märkimine*, osalise parandusega: igasugused vigasused, ka puhtortograafilised, ainult märgitakse, täielisi parandusi tuues kohati ainult eriliste vigasüste puhul. Ääremärkimised ning üldmärkused töö lõpul on tarvilised igasugusel parandamisviisil, kui töö nõuab.

Missugune oleks otstarbekohasem neist parandusviisidest? Olen oma praktikas üht kui teist viisi tarvitanud ning viimasel ajal ikka kindlamale otsusele jõudnud, et kolmas parandusviis, see on vigade *märkimine* ainultki, ilma täielise paranduseta, kõige otstarbekohasem on, ning mitmest seisukohast õpilane näeb märgitud kohta ning peab juurdlema, miks see koht vigane on. Märki kaudu selgub, kas siin ortograafilise või stiililise eksimusega tegemist on. Parandamisel on õpilasel abiks õigekirjutuse sõnaraamat ja õpetaja üldised seletused. Mõnel puhul võib ta küsida teiste nõu või õpetaja nõu, kuid

enamail kordadel leiab ta õige kuju ise. Niisugune õige kuju otsimine teritab õpilase meeli, sunnib teda enam tähelepanelik olema järgnevate kirjatööde kirjutamisel, ning kõige viimaks, ise parandades saab õpilane oma puudustes teadlikumaks, korra parandatud vorm püsib enam meeles. Säärasel parandusviisil on veel teine paremus, vähendab tublisti õpetaja tööd. Soovitaksin katseid teha just selle parandusviisiga.

Ükspuha missugust parandusviisi ka ei tarvitataks, kuid väga soovitatavad ja hädatarvilisemad on mitmesugused märkused kirjatöö äärel ja üldmärkus töö lõpul. Üldmärkus aga argu muutugu mingiks vigasuste loetluseks või töö täielikumaks retsensiooniks, vaid selles olgu tabavalt iseloomustatud paaris lauses kõige tähtsam. Pole üldmärkus õpetaja arvates tarviline, võib see ka ära jääda.

On veel üks parandusviis, mida mõnesuguste tööde juures võib tarvitada, s. o. vastastikune parandamine õpilaste eneste poolt. Grammatilisi harjutusi võib nii mõnikord õige edukalt parandada lasta. Aga õpetaja silm peaks niisugustest parandustest siiski veel kord üle käima.

Ortograafiliselt nõrkadele õpilastele annavad abi igataolised parandusharjutused: lastakse neid, s. o. õpilasi trü-

kitud teksti seada õigesse praegu tarvitavasse keele. Vanemad raamatud kõlbavad siin hästi materjaliks, iseäranis J. Pärna tööd esimeses trükis.

Parandusse tuleb muidugi vastavaid märke tarvitada. Aaviku sellekohased sooviavaldused „Kirjatööde vihus“ on tervitatud. Ei hakka neist pikemalt kõnelema, raamat on üldiselt tuttav. Siiski arvan, et Aavik märkide suhtes üleliiga kirjusust nõuab. Hoopis vähema arvu märkidega saadakse samad tagajärjed. Kas ei saaks ka parandusmärkide kaudu õpilast lähemale viia elule, tarvitades parandusel ainult üldtunnustatud korrektuuri märke. Nii õpitakse need märgid juba koolipingil kätte ning mõnelgi läheksid nad elus vast pärast tarvis. Aga vist ongi Aavik seda tendentsi silmas pidanud. Olen kindlasti aga ortograafiliste ja kirjavahemärkide vigade loetluse vasju kirjatööde äärel, see on asjatu ja üleliigne töö õpetaja poolt.

Parandusel peab õpetaja enese suhtes olema viimase võimaluseni nõudlik. Kõik vigased kohad ja puudused olgu nad vähemadki, tulevad märkida. Kõrvalekaldumised keele- ja kirjavahemärkide tarvitamise üldtraditsioonist sünnidigu alati suure ettevaatusega.

(Järgneb).

Omatehtud katseriistad.

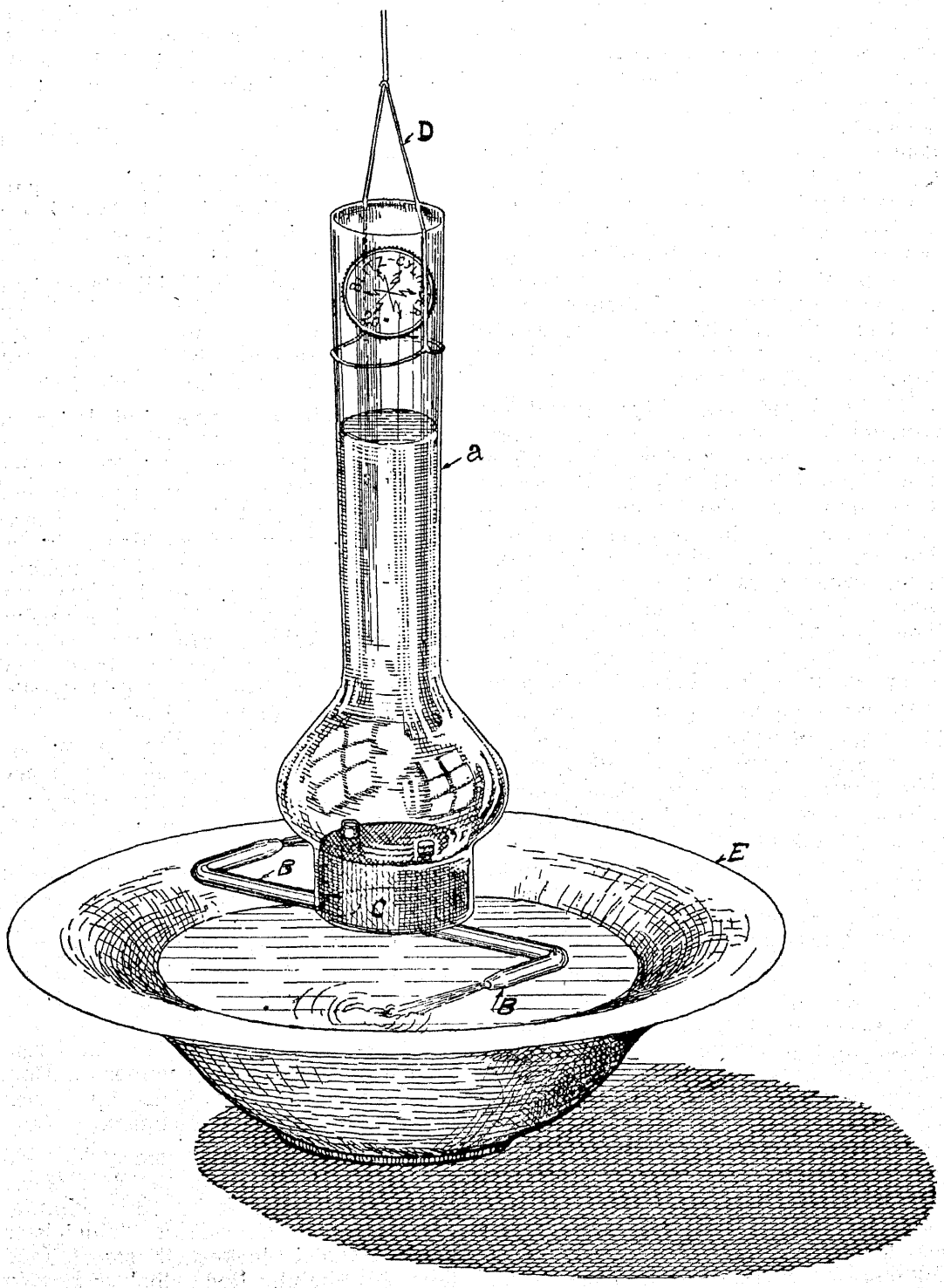
Prof. M. Janson.

Segneri ratas.

Segneri ratta konstrueerimiseks võetakse lambiklaas, n. n. „Blitz-Cylinder“ (a). See võib olla umbes 20" suur, hind 35 marka. Klaas, mis ülevalt laieneb, on otstarbekohasem — selle võib hõlpsamini vabalt keerlema riputada. Lambiklaasi alumise otsa jaoks võetakse paraja diameetriga kork (c); see maksab umbes 10 marka. Korgi valikul tuleb silmas pidada, et see mitte liiaks vabalt klaasi avausse ei lähe. Korgi kitsama osa diameeter peab olema vähemalt 1–2 mm. klaasi otsa lähimõõdust suurem. Sarnane kork mulju-

takse ja vormitakse klaasi otsavause suuruse kohaselt.

Suurem kork klopitakse haamriga parajaks. Seks võetakse kork pahe-masse kätte, asetatakse serviti ja antakse korki vähehaaval keerates temale laiapeaga haamriga esiteks kergemad, siis tugevamad hoobid. Selle tagajärjel muutub kork elastiliseks ja väheneb diameetris. On kork tarvitamiseks ikkagi veel suur, siis rõhutakse lambiklaasi otsaga korgile jälg, joonistatakse pliiaatsiga selle jälje järele tarvilik ring ja lõigatakse õhukese (võib ka hariliku laua-) noaga, aga hästi teravaga, väl-

jaspool ringi üleliigne korgi osa ära. Lõikamisel ei tarvitse sugugi noale tugevasti rõhuda, vaid noaga tuleb saagides maha lõigata kordkorralt õhukesed korgikorrad. Lõikamisest jäänud konarused silutakse lajema viiliga ehk liivapaberiga. Korgi tarvitamiskõlbuliseks tegemine ei tekita küll raskusi, kuid nõuab hoolsust ja kannatlikkust. Tuleb jälgida, et kork saaks korraliku madala silindri sarnane, mis vähesel jõupingutusega on lambiklaasi otsavausse lükatav. Tuleb silmas pidada, et klaasi servad on võrdlemisi aprad ja hooletult valmistatud korgi vägisi klaasi otsavausse toppimisel, võib klaas väga kergesti lõhkeda.

On kork parajaks tehtud, puuritakse temasse kaks auku nii suured, nagu käepärast olevad klaastorud seda nõuavad. Augud puuritakse korgi servast 1 sm. kaugusele seks erilisel valmistatud puuri või ümmarguse viili abil. Augu puurimisel viiliga torgatakse enim korgist naaskliga auk läbi, juhatakse viili ots naaskli auku ja puuritakse siis vähehaaval viili keerates auk korki, kusjuures viili ei tarvitse kunagi keerates suure jõuga korgi sisse toppida.

Nüüd võetakse umbes 4—5 mm. jämedune klaastoru ja venitatakse see keskkohast pooleks nii, et tekiks kitsenevad otsad, nagu see näha joonisel tähe B juures. Sel teel saadud torude avaused võiksid olla 2 mm. läbimõõdus. On avaused pisemad, siis tuleb viiliga vastav jagu otsast maha viilida, on nad aga laiemad, siis peab neid piirituslambil kergelt parajaks sulatama.

Nii saime kaks 15 sm. pikkust klaastoru. Nüüd jaotatakse kumbki neist kolmeks võrdseks osaks á 5 sm.; iga 5 sm. järele tõmmatakse viiliga klaastorule kerge joon. Neid jooni mööda tuleb kumbki klaastoru painutada täisnurga all kahes vastastikku ristloodis tasapinnas, nagu see joonisel näidatud. Siinjuures tuleb püüda torude pöördekohad hästi ja hoolega painutada täpse täisnurga all.

Klaastorude otsad tulevad sulatades siluda, et nad käsi ega korki ei lõikaks. Selle järele pannakse torud korgi sisse, kuid seda tuleb teha suurima ettevaatusega. Ei tohi hoida pai-

nutatud toru terve käega, temale peopesaga rõhudes. Seejuures juhtub sageli, et toru pöördekohas murdub ja käed vigastab. Sellest hoidumiseks võetakse torust sõrmedega kinni tema vertikaal-osas, mis joonisel C juures näidatud punktireaga ja kruvitakse toru vähehaaval korki.

On torud nii korki kruvitud, pannakse kork ettevaatlikult lambiklaasi avausse ja rõhutakse sügavamale nii, et klaasi serv ulataks umbes 2—3 mm. üle korgi pinna. Nüüd täidetakse lambiklaasi otsavaus väljaspoolt korki sulatatud parafiiniga, mis korgis leiduvad augukesed ummistab ja korgi ühtlasi kõvemini lambiklaasi kinnitab.

Sarnaselt konstrueeritud katseriist kinnitatakse nüüd nii, et ta võiks vabalt keerleda enda püsttelje ümber. Seks riputatakse ta lihtsalt peene, aga tugeva nõõri D külge. Esiteks keeratakse nõõri võõna ümber klaasi ülemise otsa; siis tõmmatakse nõõri vabaots üle klaasi serva ja kinnitatakse vastaspoolt sama vöö külge. Nii saadud nõõriaasa külge kinnitatakse 25—30 sm. pikkune nõõr, ja selle otsast kinni hoides proovitakse järele, et katseriist vabalt ja korralikult keerleks.

Nüüd jääb veel üle klaasi vett valada ja, katseriista vaagna E kohal hoides, lastakse teda „väljavoolava vedeliku reaktsiooni“ demonstreerida. Klaasi mitu korda järgimööda vett valades paneme katseriista ägedamalt keerlema ja nõõr, mille otsas ta ripub, läheb seetõttu enam keerdu. Lahti keerdues sunnib nõõr katseriista kaunis kaua ja ägedalt vastupidises sihis keerlema ja demonstreerib seega ühtlasi jõudu, millega ta keerdu aeti.

Samal alusel katsete edasiarendamiseks võiks ehitada väikese auriku, mille käimapanevaks jõuks on kitsast avausest väljatungiv aurujuga.

Võetakse lauatic 1 sm. paks, 7—8 sm. lai ja 15 sm. pikk. Sellele antakse paadi ehk laeva kuju. Siis kinnitatakse temale lähestikku teineteisele kaks traadist toekest 3 sm. kõrged tähe M kujul. Need toekesed võib teha juuksenõeltest ehk peenikesest traadist.

Toekestele asetatakse silindrikujuline plekktoos — „Odori“ sinepi või pipratoos $4\frac{1}{2} \times 3\frac{1}{2}$ sm. suur, ehk mõni muu plekktoos kõvasti kinnikäiva kaanega. Kaanesse tehakse jämedama nõelaga ehk peenikese naelaga väike auk. Toos täidetakse veega nii, et selle pind oleks toosi kaalasendis olles vähe madalamal kaanese tehtud august. Toos asetatakse nüüd toekestele, auguga laevapära poole.

Toosi alla, mis nüüd aurukatla aset täidab, pannakse saapamäärde karbi

kaas ja sellele asetatakse tükk piiritusega leotatud vatti. Sel kujul lastakse aurik vette ja stüüdatakse vatt põlema. Umbes 1—2 minuti järele hakkab vesi keema, aur hakkab august välja tungima ja aurik ujub liueldes kaldast eemale, arendades pikkamisi väikese kiiruse.

Plekktoosi asemel võib võtta ka kanamuna koore. Munakoosesse tehakse kaks väikest auku, puhutakse munavedelik välja, pannakse teine auk kinni ja munakoor täidetakse veega.

Looduslooliste ekskursioonide küsimusest.

Prof. M. Janson.

Teine jagu.

I.

Käesoleva töö esimeses osas vaadeldi õpetaja huviga, tema mõtte ottingute ja vahenditu airdusega ühendusesolevaid küsimusi. Edasi — tähtseti ära need põhimõtted, printsiibid, mis peaksid olema mõõduandvad ekskursioonide korraldamisel ja ühtlasi ka loodusloo õpetamisel klassitoas. Seejuures võeti aluseks *lapse arenemise loomuliku käigu jälgimine*.

Vastavalt sellele alusele tulebki nüüd asuda lapse huvide vaatlemisele, lapse nõuete ja tarviduste selgitamisele. Eespool võib aga juba siis täielikult üle minna tegelikule ekskursioonide korraldusküsimusele.

Nagu me varem püüdsime selgitada täiskasvanu „tunnetusinstinkti segaseid ootusi“, katsume nüüd siis aru saada, mis soovib laps, kui ta esitab küsimuse:

„Mis see on?“

Sest tüütavast lapse küsimusest püüavad täiskasvanud tihti üle saada vastusega: „Ah, jäta juba... küll saad teada, kui suureks kasvad!“ Kuid vahel antakse sellele küsimusele ka mõningad seletused, ja meil on tarvis siin

selgusele jõuda, *mis ja kuidas* rahuldab last sarnasel puhul?

Kõige pealt peame märkima, et kahtlemata on lapsele võõrad igasugused mõttemõlgutuslikkude ehituste ja tuletuste huvid. Temal ei ole mingit teadmiste süsteemi ja ei ole tal seetõttu ka tarvidust selle täiendamiseks uute faktidega. Temal ei ole neid täiskasvanu tarvidusi, millest jutt oli selle töö esimeses osas: „ainsa mõtteleennuga haarata kõik enda ja teiste katse esemed, võtta neid tarvilise harmooniliselt sulanud tervikuna“. Lühidalt, laps ei tegutse ilmavaate tekkimise teoreetiliste küsimustega. Siit järgneb, et tema küsimuses ei ole nimetuse, termiini, klassifikatsiooni nõuet. Mida ta siis soovib?

Lapse esimeseks ja olulisemaks tarbeks on tegutsemine, liikumine, mis on ühtlasi vajalikud ka tema organismi korrallikuks ja igakülgeks arenemiseks ja mõistus-aparaadi kasvatamiseks, millel kõige esmalt ülesandeks lapse liikumise organiseerimine ja kontrollimine. Laps on hommikust õhtuni vahetpidamata tegevuses. Alalises liikumises kõveneb tema organism, arenevad meelte organid ja täieneb endakontrolli harjumus. Tegutsemises, ja ainult selles,

saab laps temale looduselt antud võimete peremeheks. Tegutsemisel puutub ta kokku mitmekesiste nähtustega ja harjub neid teistest eraldama; tegutsemisel uurib ta neid temale uusi nähtusi ja õpib neid põhjalikumalt tundma.

Et tegevus lapse elus mängib nii suurt osa, siis on täitsa põhjendatud arvata, et laps iga uue nähtusega tutvumisel püüab leida, nii öelda, „psüühilise käepideme“, millest ta võiks haarata selle uue objektiga tegutsemiseks.

Iga uus, sennitundmata nähtus, mille ees oleme sunnitud peatama, kutsub esile mingi psüühilise kohmetuse-tunde. Näib, nagu oleks sel nähtusel palju teravnurki, ja kulub teatud aeg seks, et paigutada ta teiste meie endiste kogemuste hulka nii, et need teravnurgad ei ulataks liiaaks välja. Tegevus, tegutsemine selle objektiga, kuigi see ilmneb kõige algelisemal ja lihtsamal kujul, nagu puudutamine, katsumine kergendab uue nähtuse „paigutamist“. Enda lõpulisel arenemisastmesse jõuab see protsess, kui on välja töötatud harjumus objektiga ümberkäimises. Nii on lugu täiskasvanutega, välja arvatud teatud ringkond harjunud mõtlejaid, „teoreetikuid“, niisama on lugu ka lapsega, kes enda olemuselt eelkõige on „praktik“.

Kui laps, lille käes hoides küsib: „Mis see on?“ — siis ei oska ta isegi selgeks teha, mis ta õieti soovib. Tema segase tungi aluseks on soov rikastuda uue objekti tundmisega, teha see nähtus enda sisemiseks omanduseks. Seks on temal tarvis kokku puutuda selle nähtusega võimalikult ligidalt, kogu oma olemusega, füüsilise tegevusega, emotsioonide ja mõttega. Ainult siis, kui uue objektiga kokkupuutumine on sündinud kõigi nende lapse olemuse külgedega, kui on läbi tehtud teatud sisemine ümbertöötamine, siis võib rääkida, et antud nähtus on mänginud osa lapse elus.

Kuidas siis rahuldavad täiskasvanud neid lapse nõudeid?

Oletame, et õpetaja vastab küsimusele „mis see on?“, kõige otsekohe-
semas mõttes ja annab täpse ladina-keelse lille nimetuse — „*Silene inflata*“.

Laps läheb eemale justnagu rahuldatud, hoiab lille endiselt käes ja kordab endamisi ta nime. Mis ta siis nüüd sai enda nõuete rahuldamiseks ja selle psüühilise kohmetuse kaotamiseks, mis teda valdas uuele nähtusele sattudes?

Nüüd on tema korralduses mingi kuju, häälikute ühendus. Teatavasti on lapsed väga ahned uute sõnade järele. Nende jaoks elavad sõnad oma ise elu. Tundmata sõnad võivad assotsieeruda häälikute kõla ehk mõne muu meile mõistmata tundemärgi järele teistega, neile antakse täitsa ootamatud ja ime-likud tähendused, mis ühenduses kas fantastiliste kujudega ehk teatud emotsioonidega*).

Nii võib siis mõnel juhusel isegi tundmata nimetus, ehkki kaudsel teel, anda mõnesuguse rahulduse lapse nõuetele. Kas aga uus kuju lapse teadvusse püsima jääb, kas ta rikastab lapse sise-
mist omandust? Kas võib laps talle enda elus, nii öelda, „käigu anda“, tema tarvitusele võtta? — Muidugi mitte! Minuti, kahe pärast köidab uus nähtus lapse tähelepanu ja lill kukub käest, mälust aga kaob vastkuuldud lille nimetus, kui ülearune koorem.

Asi võib ju muidugi teisiti seatud olla. Andes lille nimetuse võib õpetaja lapselt nõuda et ta loeks ülesse lille kroonlehed, tolmukad jne, annaks enam-vähem täieliku kirjelduse lillest.

See on juba parem! Siin on töö, ehkki ainult kitsas intellektuaalne. Tihti ühendatakse temaga ka füüsiline tegevus ja seatakse kokku herbaarium. Kas on lapsele ses tema elujärgus üht ehk teist neist vaja? Kas võib ta elada nende huvidega? See kõik võib temale tarvis tulla pärast, aja jooksul, praegusel momendil aga on temale tarvilik materjal, mille kallal ta võiks töötada oma jõuga, oma võimega, mis oleks eelkõige tema huvide kohane. Nii ilus kui ka ei oleks püüd anda lapsele võimalus materjali kogumiseks, mis temale vast mõne aasta pärast tarvis läheb, siiski ei jõua ta põhjendada õpetuslikku võtet,

*) VI. Мейман „Экспериментальная педагогика“.

Джемс Селли „Очерки по психологии детства“

Ламб розо „Жизнь ребенка“.

mis piirdub ainult seega, et toob vägi- valdselt teadvusse korralt omandamis- võimatuid kujutlusi. Pole ime siis, kui sarnase teadmiste „tagavaraks“ kogumis- viisi juures, eriti veel kui see saanud õpetussüsteemiks, aktiivne laps hakkab otsima enda tunnustamata nõuete rahul- damist tänavalt, kinost ja teistest temale ebasüüdsatest kohtadest. Enam pasi- siivsed iseloomud kujunevad eluvõõras- teks teoreetikuiks selle sõna eitavas mõttes.

Võimalikkude vastuste hulka lapse esitatud küsimusele peame märkima veel ühe. Küsitav annab lille vähem täpse nimetuse lapsele arusaadavas kee- les. Antud juhusel oleks see nimetus — „plaksut“ (хлопунец). Selle nimetuse selgituseks võiks haarata sõrmedega plaksuti kuulitaolise õie kroonlehtede otsadest kinni ja lüüa kuulikesega vastu küsija otsa, seejuures tuleb kuulda- vale kõlav plaks.

Lapse vaatepunktilt on see vaimus- tavi kahtlemata kordab ta seda katset. Seejuures pöördub tema tähelepanu loo- mulikult lille ehituse erisustele, millest tingitud sarnane efekt. See saab lille iseseisvale uurimisele lähtekohaks, kuigi see uurimine pole küllalt täielik ega meetodiline. Siiski annab ka sarnane pealiskaudnegi vaatlemine võimaluse leida ja ära tunda selle lille teiste hul- gast. Edasi on vastuvaidlemata selge, et laps, tundes mõnu uue huvitava nähtuse nautimisest ja temaga harjudes, ruttab temale „käiku andma“, s. o. ülesleidust tutvustama enda seltsimeestele.

Muidugi ei saa ju Silene inflata'st öeldusse mahutada kõiki võimalikke

vastuseid ükskõik millise objekti vaatle- mise puhul, samuti ei või öeldu olla eeskujuks materjali läbitöötamisel üldse. See on vaid juhuslik, lihtne näide, mis lubab meid tähelepanelikumalt vaa- delda lapse tunge ja kalduvusi. Ühtlasi aitab see näide selgitada, *mis* ja nimelt *kuidas* rahuldab last, kui ta meilt küsib: „Mis see on?“

Last rahuldab tegevus, tunnetatava objektiga tegutsemine. Mida mitmekül- gemalt haarab see tegutsemine lapse olemuse, seda täielikumalt, selgemalt, detailsemalt ja pikemaks ajaks jääb see kuju lapse hinge, mistõttu on võimalik teda tulevikus parajal momendil jälle esile kutsuda ja ühes teiste, sinna ko- gunud materjalidega, läbi arutada. Kuid objekti, kui tõsise sisemise omanduse, sarnaseks kasutamiseks peab laps te- maga kokku puutama enda füüsilise tegevusega, tunneteilmaga (emotsiooni- dega) ja mõttega. Kui need nõuded kõik on täidetud ja antud lapsele asja nimetus, ehkki ladina keeles, siis on see häälikute ühendus temale teatud sümboliks, mis koondab endasse tema üleelamused, aistingud ja mõtted.

Ei ole aga sarnast lähedat kokku- puutumismomenti olnud, siis saame ainult *osalise* rahulduse lapse hädapära- sele tarvidusele, mille läbi võib rikastuda ainult mälu.

Eespool tuleb meil asuda mitte enam arvatavate võimaluste, vaid õpe- tuspraktikas juba tarvitataivate vastamis- viiside juure.

(Järgneb).

Kirjanduse arvustused.

Elna Häkkinen, Naiskäsitööd, alg-, keskkoolide ja seminaride õpperaamat, Tallinna Eesti K/Ü. 1924 a.

See on esimene raamat naiskäsitöö alal eesti keeles, sellepärast ka tema ilmu- mise vajadus arusaadav. Nagu peal- kiri ütleb, tahab ülalnimetatud raamat olla õpperaamatuks alg-, keskkoolide

ja seminaridele. Missuguste nõuete ra- huldamist tingib see raamatu nimetus? Esimeses järjekorras peab raamat si- saldama kõiki töoharusid, millega tege- mist küll üldhariduslikkudes koolides, ühesarvatud seminarid. Teiseks peab raamat andma selge pildi neist tööha- rudest ja sedavõrd üksikasjaliselt, et

ta kohaneks igale nimetatud koolitüübi õppekavale. Kolmandaks — keeleliselt õige, mõistete äramääramisel täpne, oskussõnaliselt järjekindel ja metoodilt süstemaatiline. Enne kui raamatu analüüserimisele asuda, olgu nimetatud, et ta tahab olla ka käsiraamatuks õpetajaile, nagu sellest autor kirjutab sissejuhatuses lhk. 9. Järjekult on autor tahtnud ühteaegu kirjutada õppe-raamatu ja käsitöömetoodika. Viimases seisabki raamatu nõrgem kül. Kui vaatleme raamatut õppe-araamatuna alg-, keskkoolidele ja seminaridele, siis leiame, et ta ei rahulda esimeses järjekorras ülesseatud nõuet. Pesuõmblemine ühes lõigetejoonistamisega on raamatust välja jäetud, nii ka kleidi- ja pluusiõmblemine. Nimetatud osad on olulisemad algkooli VI õppeaastal, keskkooli I ja II-sel õppeaastal, kõnelemata seminaridest. Samuti ei ole ka kõneldud sõlmimis- ega võrgutööst, olgugi et need meie üldhariduslikkude koolide käsitöökavas on ette nähtud. Tutvundes raamatus käsitatavate tööharude ja haaradega ja nende üksikasjaliste kirjelduste või seletustega, saame kurva mulje. Mõned tööd ja võtted on nii puudulikult seletatud, et neist ei saa aru isegi asjatundja, kõnelemata võhikust. Ka ei ole seletused täpsed, mis annab pealiskaudse mulje kogu kirjutusest. Tundub tihti, nagu ei oleks autor teoreetilisel tööde käsitamisel silmas pidanud sama töö praktilist teostamist, millega seletatavad esiletulevad oskuslikud vead. Asudes pistete käsitamisele, on autor andnud määrused pistete liigitamise kohta, millest ta ise aga kinni ei pea, lhk. 33. „Punumis-piste“. Ka on autor andnud seletusi piste, pistevahe, sisse- ja väljapiste koha ja pisterea mõistest lhk. 26, kuid edasi raamatut lehitsedes leiame, et autor ise need mõisted on segi paisanud (võrdle lhk. 37, 39, 40, 44, 49, 68,) nii et lugejale kahjuks selgusetaks jääb, mis on piste, pistevahe, pisterida jne. Ebatäpne on pistete õmblemise seletus peaaegu iga eripiste käsitamise juures nende tarvitamise, nende pik-kuse, kui ka nende iseloomustamise üle paremalt, kui ka pahemalt poolt vaadatuna. Suurema puuduse toob esile

kolmanda pisterühma käsitamise juures ebakohase materjali tarvitamine, mille tõttu küll asjatundmata ses rühmas kirjeldatud pisteid ei oska korralikult õmmelda ega selle järele õpetada. Selget ettekujutust ei anna ka järgnevad peatükid, näiteks: õmblused, nende mõiste, õmblusjaod, õmbluste valmistamine jne. Ka ei ole antud eriõmbluste tarvitamise üle täpset materjali. Krookimisest on küll juttu, kuid ainult ühest laadist; puudub viltu ja kaareva riide krookimise kohta seletus lhk. 46. Kordaläinuks võib lugeda palistamise seletust, vähemalt seda osa, mis puudutab õmblemist, kui sellega ühes kõne all ei oleks linanurk ja selle valmistamine. Viimane on küll puudulikult käsitatud, ja isegi ei puudu siin suuremad tehnilised vead lhk. 49. Nõrgeim õmblusist on kahekordne pesuõmblus nii seletuse kui ka võtete poolest. Nagu eelpool tuli konstateerida mõistete vassingut, nii ka „kandid“ seletuse juures (võrdle lhk. 54, 55, 56.) Eelpool nimetatust pahemini on kõneldud värvlitest, mille juures isegi igasugused kaelused ja kraed ning kant-paelad on nimetatud värvliteks, kusjuures seletused käivad üksteise vastu ja sünnitavad hulga segaseid lauseid lhk. 58, 59. Värvli nimetust tarvita-takse ohtvalt kinniste valmistamise juures lhk. 63. Selle juures aga on kõneldud pealiskaudselt kinniste sisse-lõikest, samuti ka kinnise valmista-misviisidest, olgugi et neid on arvu-liselt rohkesti esile toodud. Eriti puu-dulik on kinnis IV, mille järele raa-matu tarvitaja ei oskaks seda valmis-tada. Siin tundub, et raamatu autor ei ole küllalt kindel seletatud töö täit-mise juures. Sama võiks ütelda ka kinnis V kohta. Kindlad tõendused selle väite kohta annab lhk. 66-dal pealmise kantpaela valmistamine ja paremale poole käänamine kui ka kin-nise lõpus oleva nelinurga, kolmnurga või viisnurga õmblemine. „Kinnitised“ mõiste on ebamäärane lhk. 67. Nõop-augu õmblemise seletus on siiski kor-daläinum, kuid oleks võidud esitada nõuded nõopaugu pistete kohta nende korralikkuse mõttes. Nõopidest vähe, samuti ka nende kinnitusviisidest. Sama

võib öelda ka haakide ja vastuste kohta. Lõngast vastuste kohta puuduvad seletused täiesti. Ka ei ole autor neid „kinnitisi“ puudutanud, mille abil riided ripuvad varnas, on ainult eelpool toodud kinnitiste hulka arvatud. Kui veel selle peatüki lõpulauset lugeda: „Paremal pool ei tohi pisted näha olla ja olgu nad pahemal pool ilusad ja korralikud“, siis jääb veel järele küsida, kuidas soovitab autor nõõpauku õmmelda, kui pisteid paremal pool näha ei tohi olla?

Täielikumad osad kogu raamatus on kudumist, heegeldamist ja parandamist käsitavad peatükid, nii oskusliku täpsuse, ladusa seletuse, kui ka järjekorra mõttes. Neid osi käsitades annab autor selge pildi töötehnikast ja mitmesugustest võtetest, olgugi et mõne seletusviisiga ei saa olla ühel arvamisel autoriga, näiteks, paikamise juures esile tuleva töö jaotusega, katte ja täitepaiga definitsiooniga ja riidenõelumisega lhk. 88, 89, 91. Siinjuures tuleb küll puuduseks lugeda asjaolu, et autor kudumist käsitades ei ole puudutanud, suka ega kinda teooriat — ometi võivad need kuuluda kooli käsitöökavasse. Selle vastu on kuduste nõelumise osa üks parimaist oma korraliku käsituse ja asjalikkuse tõttu. Selle peab tunnistama täiesti õnnestunuks.

Märksa puudulikumat, kui eelnimetatud osad, on käsitatud valgetikandust, pilutamist ja hedeod, nimetades viimast isegi pitsiks. Seletused nende osade kohta on ebaõiged ja ei rahulda asjatundjat, veel enam, et need osad on alg- ja keskkoolidele mitte vähese tähtsusega. „Prantsuse broderii“ mõiste on väga kitsale alusele seatud, mis piirdub valge tikandusega, tõelikult on see teisiti. Selle juures veel ebaõige „broderii“ sõna tarvitamine. Mustri riidele kandmise kohta puuduvad lähemad juhtnõõrid lhk. 100. Äärjoonte õmblemise seletus ebatäpne lhk. 101, samuti ka sämpude ja teiste vormide täitmine — mis nõuab erilist täpsust praktilises töös lhk. 102. Koguni puudulikult on ka käsitatud pilutamist. Lihtpilupiste ei ole enam ajakohane. Rootsi — soome ja muudest piludest liig-vähe ja seegi pealiskaudselt. Lõn-

gade väljatõmbamisest ei olegi kõneldud — ei ole ka neid töid sellega iseloomustatud. Ehk küll autor eelpool tähendab, et kirjutab raamatu neile, kes käsitööd tunnevad — kui siin kohal seda arvesse võtta, siis tekib küsimus — miks eel- või mõnest teisest lihtpistest täpsed seletused?

Pilutööde juures ei ole kõneldud selle iseloomulisest töömaterjalist — pistete algamisest, niidi kinnitamisest ega jätkamisest. Eesti pilust ainult mõni rida lhk. 107, samuti ka „kahekordsest pilust“ lhk. 109. Tundub, et raamatu autor on selle osa käsitamisel juba väsinud.

Parem ei ole ka hedebo töökäsitamine lhk. 109 ja 111. Autor soovitab tiheda osa juures tarvitada nõõpaugu pisteid — iseloomulisema ja märksa huvitavama tiheda pinna annavad vaheldamisi nõõpaugu ja üleloomispiste. Ära võiks jääda ka hedebo pilu nimetus.

Lõpuks jääb veel „Eesti kirjutikandus“ mille olemasolu autor konstateerib raamatu lõpus ilma et selle teostamise üle seletusi ja juhtnõõre annaks. See käsitööosa on aga meie üldhariduslikkudes ja kutsékoolides tähtsal kohal, pealegi on see kõikidest eelpool nimetatud osadest kõige omapärasem, uuem ja moodsam, sellepärast juhtnõõride saamine sel alal eriliselt tarvilik. Selle lühema seletuse puudus on raamatus ükstuntavam deffekt. Nii lühidalt oskuslikust küljest, ühtlasi ka raamatu esimene osa, peale sissejuhatause ja esimese peatüki.

II osa sisaldab „Kooli käsitöö programmid“ milles peaaegu midagi uut esile ei tooda selle juure, mis esitatud algkooli ja keskkooli käsitöö kavas. Siis „Käsitöö tunnid“ kui ka „10 pildilehte“ rammatu lõpus. Ses osas saame pildi käsitöö õpetuse viisist ja meetodilistest võtetest. Autor tarvitab õpetades klassi õpetusviisi, paneb tegevusse kõik õpilased, laseb õpilastel tegutseda, mõelda ja kõnelda — jääb ise nõuandjaks juh-tajaks. Sellega on õpetusviis rajatud töökooli põhimõttele, mida tuleb arvata raamatu positiivseks küljeks. Nii põhimõttelt kuid ka jälgides tegelikult näitetundide eriküsimusi ja vastuseid, ar-

vesse võttes mitmeid sissejuhatavaid osi ja „moraaliõpetusi“ ka raamatu esimeses osas lhk. 85, 142, 154, jääb mulje, et meetoodilised võtted näitetundides, kui ka üksikasjalisel õpetamisel, ei vasta nõuetele, teinekord isegi ei kannata arvustust. Esimene näide sellest on tööaine ja tööriistade käsitusviis, mis raamatu järele peab sündima iga uue tööharu algul (riide ja lõngatöö üldine) mitte aga süstemaatilises järjekorras iga tööliigi eel (märkimine, lõngnööp, pilutamine jne.). Nii on see raamatu I osas, eriti aga näitetundide käsitamisel raamatu II-ses osas. Seda nähtust tuleb lugeda suureks veaks.

Järjekult tabab autor kooliaasta algul anda õpilastele hulk võõraid nimetusi, milliseid viimased terve õppeaasta kestel peaksid kasutama. Tarvitseb tuua neist iseloomulisemad (Vaata töömaterjal lhk. 13—23) batist, drell, atlas, madapolam nansuk, voile, muslin, cheviot, taft, crêpe de chine, Coats niit, broderii niit, macramé mouliné, pärl lõng DMC, Jephyr, Cobecein? sportlõng, filoflosse jne. hulgaliste tööriistade nimetusega — kopeerimiseratas, õmblusmasin jne. Samuti soovitab autor ka õpilasi tutvustada nende tööriistadega enne tarvitamist — näiteks õmblusmasinaga — isegi selle puhastamisega ja korraldamisega, õlitamise kui ka seadmisega. — See on aga ainult siis võimalik, kui õpilased masinal on töötanud, muidu jääks see õpetus ainult teoreetiseerimiseks; lihtsamate tööriistade juures on see iseenesest mõistetav. Suurem meetoodiline viga näitetundides on see, et autor liig kerge ülesande asetab VI õppeaasta kavasse, nagu seda on särgi ja püksilõike joonistamine I-ses ja II-ses näitetunnis sarnase süsteemi järele, nagu autor selle ette näinud. Sarnast süsteemi võib küll tarvitada, aga meie oludes teisel ja kolmandal õppeaastal nuku pesu valmistamise juures. Ei saa nimetamata jätta ka ebakohaseid küsimusi esimeses ja teises näitetunnis, näiteks, esimene küsimus: „Milleks on teil käsitöö tunnid koolis?“ Sarnane küsimus on täiesti üleliigne, pealegi VI-dal õppeaastal. Paremad ei ole ka teine, kolmas, neljas, viies jne., neist

viies täiesti lubamatagi. Sarnaseid küsimusi on tervelt hulk, neid kõiki siin loetella on võimata. Nii küsimused, kui ka vastused ühes seletustega on tihti ebaasjalikud ja ei vasta küsimustele. Olgugi, et õpilased annavad tihti teise vastuse, kui õpetaja lootnud, siin kohal on autor ise vastanud, sellepärast loomulikult ka nõue nende täpsuse ja asjalikkuse kohta kõrgem.

Ebaõnnestanud on teise näitetunni „Süvendav kõnelus“. Samasugune viga, nagu eelpool, kordub kolmanda näitetunni juures „Lõngnööp“, mis ette nähtud IV või V õppeaastal oma lihtsuse poolest. Õigel kohal on IV näitetund sisuliselt, kuid ühel tunnil on võimata seda kõike käsitada, kui ei taheta, et tund mehaaniliseks muutuks. Ainet jätkub vähemalt kaheks tunniks ja veel kodutööks. Järjekord on ses tunnis hea, aga materjali käsitamine puudulik. V näitetund ei ole ka omal kohal; peab kuuluma kuuenda õppeaasta kavasse. Siin on jälle tegemist suure aine kuhjamisega. Ainet jätkub vähemalt kolmeks tunniks, kui põhjalikult õpetust anda, sest meie ei õmble alati G tähti. Viimast asjaolu tuleb lugeda tunni nõrgaks küljeks ühes mehaanilise G tähe valimisega. Siin on võimalik ja soovitatavam igal lapsel oma nimetähte lasta õmmelda, mis õpilasi päästaks igavatest proovilappidest. Sama soov käiks ka IV näitetunni kohta — kus kulunud riide paikamine loomulik, mis aga kauemat aega nõuab, sest õpilaste töödes ei ole ühesuurused kulunud kohad.

Kõike eeltoodut arvesse võttes, ja veel pealiskaudset aine käsitust, jääb mulje, et autor näitetunni konstrueerides ei ole arvesse võtnud nende tundide mitmekesiseid võimalusi. Kuigi autor loeb lhk. 119. need hästiantud tundideks, ei saa ülemal näidatud põhjusil autori arvamisest omaks võtta.

Raamatus ettetulevad keelvead suurendavad muidugi puuduste arvu. Viimaste kohta üksikasjaliselt sõnavõtmise jätan keele alal kompetentsete isikute hooleks. Millest aga mööduda ei või, on oskussõnade tarvitamise järjekindlus, näiteks, sämp-sakk; sildlukk - aas; kant - kandiriie - riidesil jne., kui ka võõrakeelsete sõnade ebaõige

kirjutamine cordenette pro cordonnet; cobelein pro gobelin jne. Kui õpperaamatus oleksid õpetatavad tööliigid pidanud olema süstemaatilises järjekorras. Kui aga töö liikide iselaadi järele tehtud nende paigutus, miks siis on kudumine ja heegeldamine teiste ühelaadiliste tööde hulka mahutatud? Lõpuks olgu tähendatud, et pikas sissejuhatuses on kõneldud käsitöö sihist ja töö arenemisest Eestis — sellega ühenduses arvab autor, et meie käsitöö õpetuses võtame eeskujuks Saksamaa, mis aga ebaõige. Meie koolide käsitöö

oma iseloomu poolest erineb märksa Saksamaa koolide käsitööst.

Kõiki eeltoodud asjaolusid arvesse võttes, ei saa lugeda käesolevat käsitöö õpperaamatut kordaläinuks, kuid tõukeks selle aine alal ta on olnud. Soovitav oleks, et autor ise raamatu nõudekohaselt teise trüki jaoks ümber töötaks, sellega teravat eestikeelsete käsitööraamatute kui ka metoodikaraamatute puudust otstarbekohasemalt aitaks kõrvaldada, kui seda suudab esimene trükk.

Anni Varma.

Organisatsioonide teated.

Tallinna Õpetajate Seltsi tegevusest.

Tallinna Õpetajate Seltsi tegevus jaguneb juhatus ja sektsioonide vahel. Juhatus on käesoleva aasta 1. poolel koos olnud 10 korda, arutades neil koosolekuil mitmeid Seltsi sisemisse ellu, töökorraldusse ja liikmete vahekorradesse puutuvaid küsimusi. Seltsil puudus senni sisemises asjaajamises erikomisjonide ja sektsioonide kadukord. Jooksev töö aga veeretab mõnikord esile küsimusi, mille lahendamine vastava kodukorrata tekitas tuntavaid raskusi. Sellest ülesaamiseks ja töökorralduse paremaks normeerimiseks seadis juhatus tänavu aasta kokku vastava kodukorra, mille alusel töötavad sektsioonid ja erikomisjonid. Kodukord esitatakse sanktsioneerimiseks lähemale Seltsi peakoosolekule.

Mõni aasta tagasi jättis „Ühistöö“ likvideerimise komisjon Seltsi arvele üle paarisaja tuhande marga raha tingimisega, et Selts teatud aja jooksul seaks kokku ja kirjastaks „Ühistöö“ ajaloo ehk mõne muu nime all raamatu, mis sisaldaks ülevaate „Ühistöö“ tegevusest Eesti Vabadussõjas ja tema tähtsusest Eesti riigi loomisel. Raamatu kirjutajatega ei ole Seltsil õnnestanud — üks ütles aja puudusel ära, teine kirjutas osa valmis ja jättis siis pooleli; nüüd on läbi räägitud h-ra Hanseniga

(kirjanik Tamsaarega), kes on lubanud lähemal ajal raamatu kirjutamisele asuda.

Ühes E. Õp. Liidu majandustoimkonnaga on Tallinna Õp. Seltsi juhatus ehitajad kaalunud „õpetajate maja“ ehitamise võimalusi. Tärvidus maja järele, kuhu oleksid koondatud kõik õpetajaskonna ettevõtted ja asutused ja mis oleks ühtlasi ka õpetajate koduks, on ammu, kuid väljavaated tema ehitamiseks praeguse olukorra juures ei ole kuigi paljutootavad. Igatahes on majaehituse fondi kogumisele asutud ja kuuldavasti on o/ü „Töökool“ viimasel peakoosolekul juba teatud summa seks annetanud.

Viimase aasta-peakoosoleku otsuse järele omandab Selts ostuteel Vasalemma mõisa herrastemaja. Umbes 1½ miljoniline ostuhind tuleb Seltsil tasuda 30 aasta jooksul. Kuna maad mõisahoone juure polnud arvatud, siis tuli Seltsil vastavasis asutuses samme astuda, et mõisa juure planeeritaks vastav maaala. Selle taga seisis ka senni mõisa ostulepingu allakirjutamine. On loota, et seda lähemal ajal tehakse.

Nagu teada on Seltsil käsil Vabadussõjas langenud Tallinna õpetajate ja õpilaste mälestussamba püstitamise! Nõuetava summa kogumiseks pandi toime lehtedega korjandus. Praegu on korjanduslehed suuremalt jaolt veel ära toomata. Täni on lehtedega sisse tulnud

31. 167 marka. Viimasel peakoosolekul valiti komisjon, mille koosseisus 4 Õp. Seltsi, 1 ajakirjanduse, 1 linna omavalitsuse ja 1 kunstnikkude edustaja. Selle komisjoni ülesanne oleks tege- likkudele mälestussamba püstitamise eeltöödele asuda.

Asemikkudekogu vastava otsusega algab õpetajate organisatsioonides eelarve aasta 1. augustil ja lõpeb 31. juulil. Nendekstähetaegadeks peab siis muidugi ka koondama tegevusaasta lõpetamise, vastavate aruannete kokkusead- mise ja eelarvete vastuvõtmise. Tallinna Õpetajate Seltsile teeb see aga, nagu te- gelik elu on näidanud, tuntavaid raskusi. Tallinna Õp. Seltsi liikmeks on ainult linna õpetajad. Suvekuudel on suurem osa neist maal, mõned täienduskursus- tel. Kui lõpetada tegevusaasta 31. juu- liks, siis on võimata tegevusaasta lõpul, aasta-aruande kinnitamiseks ja järgmise aasta eelarve vastuvõtmiseks, Seltsi pea- koosolekut kokku saada. Peakoosoleku edasilükkamine augusti lõpuks, septem- bri alguks pole ka otstarbekohane, kuna siis linnas on parajasti õppetöö algus ja õpetajad seega koolitöö algupäe- vil niikuinii koormatud, mistõttu neil aega ei jää Seltsil koosolekuist osavõt- miseks. Ei jää siis Seltsil muud üle, kui lugeda tegevusaastaks endiselt kalendri aasta, E. Õp. Liidule aga saata asjaaja- mise hõlbustamiseks aruandad 31. juuliks.

Teine osa Seltsi tegevusest langeb sektsioonide arvele. Neid töötab Seltsi juures praegu kümme, nimelt: eesti keele — juhataja pr. L. Mõru, loodusloo- maateaduse — V. Peet, matemaatika — J. Grüntal, ajaloo — G. Ney, uute keelte — A. Plaesterer, laulu ja muusika — J. Helila, kujutava kunsti — V. Päts, käsi- töö — A. Tarkpea, võimlemise — L. Kalmel ja usuõpetuse — L. Raudkepp. Kaks sektsiooni — uute keelte ning laulu ja muusika — kutsuti ellu Seltsi juhatause algatusel tänavu. Teised sekt- sioonid töötasid varem. Elavamate ge- tuvust on avaldanud laulu ja muusika sektsioon korraldades hiljutise I laulu- ja muusikaõpetajate kongressi, eesti keele, loodusloo-maateaduse, käsitöö ja uute keelte. Uute keelte sektsioonil on kavatsusel keelteõpetajate I kongressi kokkukutsumine. Loodusloo sektsioon korraldab selle aasta II poolel keemia kursused asjast huvitatud loodusloo- õpetajatele. Kuuldavasti on tehnikum lu- banud seks otstarbeks enda laboratoo- riumi. Käsitöö sektsioon korraldas an- keedi käsitöö õppekavasse puutuvate küsimuste selgitamiseks.

Erikomisjone töötas Seltsi juures kolm: Seltsi nõukogu juh. J. Vahur, maakorralduse kom. — juh. A. Kärk ja ekskursiooni komisjon — juhataja A. Ploompuu.

T. O. S. kroonik.

Kroonika.

Koorijuhtide päev

peeti 15. juunil s. a. Tallinnas, Raua tän. koolimaja ruumes. Osä võtsid umbes 100 koorijuhti üle maa. See oli esimene koorijuhtide päev Eestis. Päeva töökavas olid referaadid meie silma- paistvamalt muusikategelastelt. Peale selle demonstreerisid koorijuhata- mist ja eeskujulikku koorilaulu kaks meie paremat laulukoori: n. ü. „Tungla“ segakoor Th. Vetti-ku juhatusel ja Tal- linna meestelaulu Seltsi meeskoor K. Türip-juhatusel. Peale läbirääkimisi,

mis järgnesid ettekannetele, võttis koori- juhtide päev vastu mõned koorjuhtide organiseerimisse puutuvad resolutsioonid.

—m.

Laulu- ja muusikaõpetajate kongress.

Koorijuhtide päevale järgnes seal- samas I üleriiklik laulu- ja muusika- õpetajate kongress 16. ja 17. juunil. Osavõtjaid oli umbes 150. Kanti ette rida referaate lauluõpetamise sihtidest, lauluõpetajate ettevalmistamisest, laul- mise õppekavadest jne. —m.

Õpetajate VII üldkongress.

Õpetajate üldkongress, arvult VII, peeti 18, 19. ja 20. juunil s. a. Tallinnas Raua tän. kooli ruumes. Osavõtjaid oli keskmiselt üle 300. Pikk ja sisukas kongressi töökava oli jaotatud 3 päeva vahel, mistõttu ei tekkinud üleaurust liigruttamist referaatide ettekandmisel. Kongressi töökavasse olid võetud sarnased põhilised küsimused nagu: koolivõrk, koolimajad ning maaküsimus, õppevahendid, algkooli õppekavad, kesk-kooli tasapinna tõstmine, kutsehariduse korraldamine, õpetajate ettevalmistus, kooliskäimise võimaldamine kehvemaile õpilastele ja t. l. g. küsimuses jõuti ette kanda üks ehk paar sisukat referaati. Mõned referaadid kanti ette seksioonis. Kongress tuleb lugeda üheks kordaläinumaks õpetajate üldkongressiks nii osavõtjate arvult, kui referaatide sisult ja töötulemusilt. Sarnase otsuse andis kongressist üksmeelselt ajakirjandus.

Kongressi resolutsioonid, referaadid, läbirääkimiste mõtteavaldused ja kõik muu materjal avaldatakse eribroschüüri-na trükis. —m.

Naisakadeemia küsimus.

Teatavasti võttis õpetajate VII üldkongress muuseas otsuse vastu, et tuleks asutada paariaastase kursusega kõrgem õppeasutus keskkooli lõpetanud naiskodanikkudele. See õppeasutus valmistaks ette mõningatele sotsiaalsetele elukutsetele. Nüüd on haridusministeeriumi nõukogu sarnase õppeasutuse ellukutsumise põhimõtteliselt heaks kiitnud. —m.

Õpetajate karskuskasvatustliit.

Õpetajate VII üldkongressi ajal peeti samus ruumes õpetajate karskuskasvatustliidu asutamise koosolek. Liit koondab endasse õpetajaid-täiskarsklasi üle maa. Koosolekul andsid end umbes 50 õpetajat liikmeks ülesse. Valiti ajutine juhatus, kelle asukohaks Tartu. Liit tahab töötada käsikäes E. õp. Liidu ja E. karskusliiduga. —m.

Pr. Tõrvand-Tellmanni asjus.

Mõne aja eest tagandati pr. Tõrvand-Tellmann haridusministeeriumi poolt ka

õpetaja ametist, mispeale pr. T.-T. riigikohtusse edasi kaebas. Riigikohus tunnistas haridusministeeriumi sammude pr. T.-T. koolijuhataja ja juhataja abi kohalt tagandamises õigeaks, kuna õpetaja kohalt tagandamine hami nõukogule uuesti arutada antakse. —m.

Darvinismi ja Einsteini teooria käsitlemine koolides

on ajalehtede teadete järele mõnes Ameerika osariigis keelatud. —m.

Noori õpejõude Eesti koolipõllule.

Tallinnas haridusministeeriumi algatusel töötavad pedagoogilised kursused lasid käesoleva aasta kevadel kolmanda lennu noori õpejõude välja. Kursustel õppisid lõppenud õppeaastal 38 inimest, kellele kõigile pärast vastavaid katseid lõputunnistused välja anti.

Kursused lõpetasid käesoleval kevadel Leontiine Baart, Frieda Fau, Helmi Inglis, Ilse Israel, Ida Jurnas, Salme Joonas, Marie Kaasik, Helmi Kappet, Elmar Karu, Marta Kena, Leida Kirista, Leida Kodaniburg, Johanna Koeru, Serafima Koov, Konstantin Kruusberg, Eliise Kõiv, Julius Lunts, Luise Lusmann, Alice Läte, Hilda Magnus, Eliise Paermann, Amanda Ploom, Lydia Proos, Lucia Puu, Adeele Puurmann, Marta Radik, Agnia Rosenfeldt, Frieda Sammelselg, Ida Sandberg, Else Schütz, Salme Sepp, Anna Smirnov, Linda Speek, Felix Tammann, Mary Tammar, Hilda Tomasson, Eduard Triik, Salme Tõke.

Pedagoogilised kursused töötavad sennisel kujul üheaastalistena veel tuleval õppeaastal, kuna nad 1926/27 õppeaastal juba kaheaastalistena ette nähtud. Tuleval aastal töötavad kursused Tallinna seminaari ruumides ühise juhataja all õpetajate seminariga.

E. Trk.

Seminaride lõpetajad karskustööle

Kasvatustöö suurt tähtsust alkoholi-ismivastases võitluses arvesse võttes on Eesti Karskusliit püüdnud erilist tähelepanu õpetajaid ettevalmistavatele asutustele pöörda. Nii on Karskusliit kõik oma kirjastuse väljaanded ja raamatud

tasuta seminaridele saatnud, seminaride õpilasorganisatsioonid (peale ühe seminari) on Karskusliiduga kirjavahetust pidanud, karskuseksame korraldanud ja Noorsoo Karskusliidu alaliseks liikmeks astunud. Tartu seminari lõpetajad käisid käesoleval kevadel karskuspüha puhul Tartu linna algkoolides karskustunde andmas ja karskuskõnesid pidamas. See katse andis häid tagajärgi, nõnda et seminarid ise kui ka algkoolid täiesti rahul olid.

Enne õppetöö lõppu käis Karskusliidu edustaja hr. J. Elango kõigis seminarides andes seminaride lõpetajaile praktilisi näpunäiteid karskuskasvatustöö korraldamiseks meie koolides ja välja jagades neile liidu poolt informatsiooniks saadetud kavad ja mitme sugused juhised ning kingituseks määratud raamatud. Vastuvõtt kõigis seminarides oli sõbralik ja lahke ning huvi tänuväärse tööala vastu märgatav.

J. E.

Seadusi, määrusi ja korraldusi.

10. VI. 25, Nr. 21399 — *ha-mi kooliosakond* saadab täiendavad teated õpetajate suviste *edasiharimise kursuste* kohta üle riigi ja teatab Toila *ekskursioonijaama* ellukutsumisest Tartu Õp. Seltsi poolt.

13. VI. 25, Nr. 22179 — *ha-mi kooliosakond teatab*, et kulude kokkuhoidmise otstarbel eeloleval õppeaastal võib *kesk-koolides* üksikuile õppeaastail vastavaid *klasse* ühes ja samas õppeharus

kaheks klassiks *jaotada ainult siis*, kui õpilaste arv üksikus klassis muidu tõuseks üle 50-ne, ja, et ministeerium keeldub lubamast lisaklasse avada peale nende, mis ette nähtud R. Teataja Nr. 116—1923 a. ja Nr. 119/120 — 1924 a.

20. VI. 25, Nr. 22295 — *ha-mi kooliosakond teatab* 8-sa õpetaja nimed, haridustasapinna ja elukohad, kes soovivad õpetaja kohta.

ÕIENDUS. „Kasvatuses“ nr. 6 ilmunud minu kirjutuse „Seminarid ja ajakirjandus“ suhtes tuleks niipalju õiendada, et haridusnõunik hr. Jürgenson väljamaalt seminaride suhtes niisuguse mulje kaasa tõi, et mitte just otse Saksamaal, kus seminaride küsimus vahepeal juba lahenenud, vaid üldse väljamaal on seminaride küsimus alles selgumise ajajärgus, kusjuures hr. Jürgenson toonitab iseäranis seda, et väljamaa seminarid on üldiselt vastupidi meie omadele, alles reformeerimata ja seisavad viimastega võrreldes madalamal tasapinnal.

—vi.

Mäksa Hariduse Seltsi

kõrg. algkooli meesjuhataja valimine

on 2. augustil s. a. kell 5 p. l. Mäksa mõisas seltsi ruumides. Isiklik ilmumine soovitav. Sooviavaldused saata Tartu, postk. nr. 18. Muusika tundmine tarvilik. Seltskondliku kaastöö eest maksab selts 10⁰0 palgast, mis edaspidi suureneva võib.

Seltsi eestseisus

Triigi vald, Kose kaudu, vajab Triigi 6-kl. algkoolile 2 kutseõiguslikku

õpetajat.

Valimine on vallanõukogu ees 5. augustil kell 12 päeval.

Vallavanem M. Tõnu.

Nõva vald, Harjumaal, vajab oma Nõva algkoolile kutseõiguslikke

juhatajat ja 2 õpetajat.

Valimine on vallanõukogu ja kooli hoolekogu ees kesknädalal, 5. augustil s. a. kell 12 päeval. Kandidaate palutakse kas isiklikult ilmuda või tarvillised dokumendid ühes lühikese elulookirjeldusega valimise ajaks vallavalitsusele saata. Palvekirjad tulevad 20-margal tempelmargiga varustada. Aadress: Vasalemma kaudu.

Vallavalitsus.

6 kutsega
õpetajad

vajab **Kõnnu vald** (Harju maakonnas) oma algkoolidele.

Valimine vallanõukogu ees 31. juulil s. a. kell 12 päeval.

Sooviavaldused kutset tõendavate dokumentidega, 20 margalise tempelmargiga varustatult saata Kõnnu valla koolivalitsusele. Aadress: Kõnnu kaudu.

Vallavalitsus.

4 õpetajat

vajab **Laius-Tähkvere vald**, neist 3 Sadaia kõrg. algkoolile ja 1 Leedi 4-klassilisele koolile. Valimine on 25. juulil s. a. kell 12 päeval Laius-Tähkvere vallamajas koolide hoolekogude ja vallanõukogu ees. Lähem raudteejaam on Jõgeva (24 km.) omnibus, posti aadress: Laius-Tähkvere.

Laius-Tähkvere vallavalitsus.
Sadaia ja Leedi k. hoolek.

Kiiu VI kl. algkool vajab kutsega
ÕPETAJAT (-NNAT).

Peaaine Saksa keel. Valimine 27. juulil s. a. kell 12 päeval. Isiklik ilmumine soovitav.

Vallavalitsus.

Varbola vallavalitsus vajab selles vallas asuva Pajaka 2-kl. algkoolile ühte kutseõiguslist

JUHATAJAT-ÕPETAJAT
ja Russalu 4-kl. algkoolile ühte
ÕPPEJÕUDU.

Valimine Varbola vallamajas 28. juulijärgse ja Varbola vallamaja vahel igapäevaseks ilmumine.

a. kell 12 päeval. Riisipere autoühendus. Soovitav isiklik ilmumine.

Vallavalitsus.

Osaühisus „Töökool“ Tallinnas,

Rataskaevu tänav 22. Kõnetraat 14-63.

Soovitab alg- ja keskkoolidele mõõ-
dukate hindadega kõiksuguseid
keemia klaasnõusid, klaasakvaariume,
ainelisi kogusid, füüsikariistu, projekt-
sioonaparaate, diapositiive, stereopilte,
pilte koduloo õpetamise tarvis. Val-
mistatakse topiseid vastavalt algkooli
õppekavadele.

Peale nende ladus: igasugu I ja II liiki
õppevahendid З. Н. Дормидонтова, „Ко-
локольчики“ — Русская хрестоматия I;
hind mk. 140.